

Innhold:

BANKDEMOKRATISERING

ARBEIDSGIVERAVGIFT

VELFERDSPOLITIKK

PENDING

THE CORPORATE ECONOMIST

STORDRIFT I JORDBRUKET

**OMSTILLINGER MELLOM
NÆRINGER**

SOSIALØKONOMEN

RASJONALISERINGS DIREKTORATET
SØKER

Systemutvikling og databehandling

(ENGASJEMENTER)

R-direktoratet er det sentrale rådgivende effektiviseringsorgan i statsforvaltningen. På området systemutvikling og databehandling har R-direktoratet et særlig ansvar når det gjelder:

- Planlegging og utredning i tilknytning til forvaltningens informasjons- og beslutningssystemer
- Metodeutvikling
- Systemanalyse og programmering

R-direktoratet er for tiden engasjert i en rekke EDB-prosjekter, som både retter seg mot utvikling av generelle felles datasystemer og mot spesielle systemer i den enkelte statsinstitusjon.

Prosjektene dekker et bredt EDB-faglig spektrum, fra tradisjonelle satsvise datasystemer til mer avanserte databasesystemer med utstrakt bruk av interaktiv databehandling.

De systemer som hittil er utformet er basert på bruk av større sentrale dataanlegg. Den tekniske utvikling gjør imidlertid bruk av såkalte distribuerte systemer stadig mer aktuell. I slike systemer fordeles prosesserings- og lagringskapasitet på flere steder og på ulike nivå i forvaltningen.

R-direktoratet ønsker å knytte til seg prosjektmedarbeidere med høyere utdannelse innen ulike fagområder, helst med erfaring innen systemutvikling og databehandling.

Nærmere opplysninger ved R-leder Terje Hanssen i tlf. 67 96 20.

Lønnstrinn 15—21

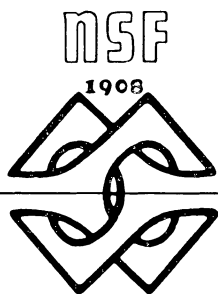
(Kr. 63 014,— — kr. 85 198,—). Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd.

Søknader med bekreftede kopier av attester og vitnemål innen 25. januar til

STATENS RASJONALISERINGS DIREKTORAT

Postboks 8115 Dep

Oslo 1

SOSIALØKONOMEN

Nr. 1. 1977 årgang 31

Redaksjon:

Tor Kopperstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard
Jan Fredrik Qvigstad

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Tore Vermund Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening

Formann:
Odd Skuggen

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli og august

Sekretariat:

Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 80,—
pr. år. Enkeltnummer kr 9,—

INNHold

LEDER

Demokratisering av forretningsbankene 3

AKTUELL KOMMENTAR

KRISTEN KNUDSEN:

Arbeidsgiveravgiftutvalget — eller teorien som ble vekk. 4

ARTIKLER

TRYGVE HAAVELMO:

Velferdspolitik for framtidige generasjoner 7

VIDAR RINGSTAD:

Pendling og arbeidsmarkedsdominans 11

JAN ERIK KORSÆTH:

The Corporate Economist 20

DEBATT:

JON FONKALSRUD:

Muligheter for stordrift i jordbruket? 23

TORMOD ANDREASSEN:

Uteblir omstillingene mellom næringene? 24

BOKANMELDELSER 26

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/1 side 1 150,—
3/4 side 900,—
1/2 side 600,—
1/3 side 450,—
1/4 side 350,—

Farvetillegg: kr. 600,— pr. ekstra farve.

Tillegg for utfallende format: 10 %.

Bilagspriser oppgis på forespørsel.
Prisene er eksklusive klisjearbeid.

Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmå-
neden.

Klisjeraster: Omslag 40 linjer.
Innmat 48 linjer.

Omslag: 154 gr. kunsttrykk.

Innmat: 90 gr. Silverstar.

Trykt i boktrykk.

Reklametrykk A.s, Bergen

„Problemer og hjelpemidler i sektorplanleggingen”

Kurset holdes på Highland Hotel, Geilo i dagene 31. januar — 2. februar 1977.

PROGRAM

MANDAG 31. JANUAR

08.30

Åpning av kurset om problemer og hjelpemidler i sektorplanleggingen.

08.45—09.30

Professor Trygve Haavelmo,
Sosialøk. Institutt, Universitetet i Oslo:
Hvorfor planlegge?

10.00—10.45

Ekspedisjonssjef Jan Madsen,
Plan- og utredn. avdelingen, Sosial-
dept.:
Praktiske problemer i sektorplanleggingen.

11.00—11.45

Avdelingsdirektør Thorvald Moe,
Finansavdelingen, Finansdepartementet:
Finansdepartementets arbeid med å videreutvikle statens budsjettssystem.

12.00—14.00: Lunch

14.00—15.30

Forskningssjef Dag Bjørnland,
Transportøkonomisk Institutt:
Erfaringer fra sektorplanlegging innen samferdsel.

En vurdering av bl.a. behovene for planlegging innen samferdsel. Den praktiske avgrensning av planleggingsarbeidet og den politiske og administrative oppfølgingen av planarbeidet.

16.00—16.45

Finansrådmann Bernt H. Lund,
Oslo kommune:
Storkommunens samordningsproblemer og forholdet til statlig planlegging.

17.00

Orientering om gruppearbeid.
Ved gruppearbeidet tas det sikte på å få belyst erfaringer fra ulike arbeidssteder og arbeidssituasjoner vedrørende sektorplanlegging.

19.00: Middag

TIRSDAG 1. FEBRUAR

08.30—10.00

Dosent Gunnar Bramness,
Sosialøk. Institutt, Universitetet i Oslo:
Holdpunkter i økonomisk teori for sektorplanlegging.

10.15—12.00 Gruppearbeid

12.00—14.00 Lunch

14.00—15.30

Finansrådmann Knut Bakkevig,
Sandefjord kommune:
Konkret planlegging og langtidsbudsjettering i en middels stor bykommune.

15.30—17.00: Gruppearbeid

17.00

Plenumsdrøftelse av synspunkter som er fremkommet under gruppearbeid.

19.00: Middag

ONSDAG 2. FEBRUAR

08.30—09.30

Forskningssjef Per Polden,
Norges Grossistforbund:
Planleggingens og planleggerens rolle i beslutningsprosessen

10.00—11.30

Byråsjef Fred-Olav Sørensen,
Finansavdelingen, Finansdepartementet:
Programanalyser (cost - benefit - analyser o.l.) som hjelpemiddel for bedre beslutninger og bedret sektorplanlegging

12.00—14.00: Lunch

14.00—14.45

Konsulent Olav Ljones
Statistisk Sentralbyrå:
Statistisk Sentralbyrås befolkningsmodeller og -framskrivninger, og anvendelsen

15.00—16.15

Forskningssjef Per Sevaldson,
Statistisk Sentralbyrå:
Sektormodeller og helhetsmodeller i økonomisk planlegging

16.30: Avslutning av kurset

Påmelding til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1 — tlf. (02) 20 22 64. Det er fremdeles ledige plasser.

Kursavgift kr. 950.— for medlemmer, kr. 1.050.— for ikke-medlemmer.

Avgiften er ekskl. reise og opphold. Oppholdsutgiftene er kr. 190.— pr. døgn. Avgiften kan innbetales over bankgirokonto 6001.05.13408, postgirokonto 5 16 78 87, eller pr. sjekk.

Demokratisering av forretningsbankene

For to år siden behandlet Stortinget en melding om demokratisering av forretningsbankene. Stortingets flertall gikk inn for et prinsippvedtak om en demokratisering, og Regjeringen ble bedt legge fram et forslag om dette. Regjeringen oppnevnte et bredt sammensatt utvalg til å vurdere hvordan en demokratisering mest hensiktsmessig kan gjennomføres. Utvalget har nå gitt sin innstilling.

Innstillingen fra Bankdemokratiseringsutvalget framstår som en meget vellykket utredning. Den saklige uenighet er blitt avklart, og grunnlaget for en politisk avgjørelse er lagt. En opphetet og forvirret politisk debatt bør være bragt ned på jorden, ved at de irrelevante avsporingene av diskusjonen er avskåret og de mulige praktiske løsningene er klarlagt.

Utredningen gir to alternative opplegg til politisk kompromiss om demokratiseringen av forretningsbankene. Disse innebærer at bankenes representantskap gis en utvidet funksjon, og at enten et flertall eller et mindretall i representantskapet velges av folkevalgte organer. For begge disse alternativ har mindretallet akseptert en rekke prinsipielle endringer i representantskapets funksjon og rekruttering, mot at flertallet har begrenset sitt hovedforslag til en politisk sett meget beskjeden reform.

For de rent bankmessige og kredittpolitiske spørsmål, som har forvirret debatten tidligere, har utvalget funnet fram til saklige

løsninger. Det skal fortsatt være et desentralisert og konkurrerende bankvesen. Bankene skal fortsatt fungere som nå, og kredittpolitikken skal fortsatt gi en generell styring av bankenes utlån. Med denne avklaring av hvordan bankene skal drives etter gjennomføringen av en demokratisering, bør diskusjonen videre kunne føres med et minimum av politisk demagogi.

Sammensettingen av representantskapet er nå det gjenstående politiske spørsmål, som indirekte vil bli avgjort ved stortingsvalget til høsten. Tradisjonelt har ikke representantskapet i en forretningsbank hatt noen vesentlig betydning, og det blir sammensatt med sikte på at banken skal styrke kontakten med sine forretningsforbindelser. Det er enighet i utvalget om at representantskapet skal omformes, slik at det vil ivareta en rekke sentrale oppgaver og eventuelt bli bankens øverste myndighet. I forhold til hva det allerede er enighet om innen utvalget, synes det å bli lagt en uforholdsmessig stor vekt på om en større eller mindre del enn halvparten av representantskapets medlemmer skal velges av folkevalgte organer.

Vi kan forstå at en oppnevning fra folkevalgte organer av mer enn halvparten av representantskapet vil innskrenke aksjonærenes formelle styringsrettigheter, men vi kan ikke se noen tilsvarende praktisk forskjell mellom de to alternativ. Når et knapt flertall av representantskapet blir sammensatt ved

forholdstallsvalg ut fra den politiske sammensetning av storting og fylkesting, må det ventes slik utvelgelse at et flertall av representantskapet fortsatt vil føle sin tilknytning til næringslivets eiere og ledere. Noen annen oppnevningssprosedyre fra de folkevalgte organer er det neppe politisk grunnlag for. Disse realitetene begrenser rekkevidden av forslaget fra utvalgets flertall, og det ser ut til å være grunnlaget for at også denne løsningen kan bli akseptert.

De folkevalgte organers oppnevning av medlemmer i bankenes representantskap har også andre interessante sider. Denne oppnevningsformen, som både flertallet og mindretallet går inn for, kan gi en begrensning av personvalget. Bare kandidater med partipolitisk tilknytning vil være aktuelle, kanskje bare kandidater som er aktive i de politiske organisasjoner. Dette vil styrke de politiske partier som maktsentra i vårt samfunn.

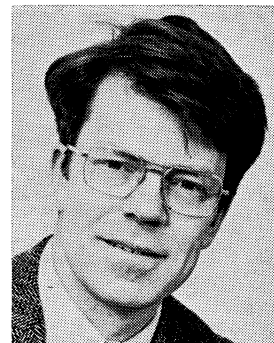
Hvis vi skal sammenfatte de mulige virkningene av demokratiseringsforslaget så tror vi at verken næringsliv eller forbrukere vil merke noen forskjell fra ordningen nå, uansett hvilket av de to alternativ som måtte bli gjennomført. Andre personer enn tidligere vil bli trukket inn i bankenes ledelse, og prosessen for utvelgelse av disse blir en annen enn for de aksjonærvalgte representanter. Men bankene vil opptre på samme måte som før.

AKTUELL KOMMENTAR

Arbeidsgiveravgiftutvalget — eller teorien som ble vekk

AV

KRISTEN KNUDSEN

I høst kom innstillingen fra Arbeidsgiveravgiftutvalget som Regjeringen oppnevnte et drøyt år tidligere. Et sentralt spørsmål var opprinnelig geografisk differensiert arbeidsgiveravgift, som Stortinget tidligere har fått materiale om i et notat fra Finansdepartementet og gjennom innstillingen fra et embetsmannsutvalg høsten 1974. Det mandat Arbeidsgiveravgiftutvalget fikk ble imidlertid langt videre. Vi kan kanskje si at utvalget fikk utlevert et verktøy: muligheten for å endre arbeidsgiveravgiften eller andre bedriftsskatter på en eller flere måter — med spørsmål om hvor og hvordan nå dette verktøy kunne anvendes.

Virkemiddeljakten innen distriktpolitikken minner i mangt og meget om selskapsleken «flere byer i Belgia». Arbeidsgiveravgiftutvalget har derfor måttet ta for seg en rekke påhitt som er fremført fra ulike hold. Det gjelder bl.a. avgift på bedriftenes omsetning (som ville utradert de fleste underleverandører og rammet småbedrifter særlig alvorlig), avgift på bedriftenes brutto bearbeidingsverdi (en økning av merverdiavgiften i disse merverdiavgiftfiendtlige tider), og ikke minst bransjemessig differensiering av arbeidsgiveravgiften (et tvilsomt virkemiddel på kort sikt og særdeles vanskelig å administrere, på lang sikt ville det ført til en helt arbitrær og uøkonomisk produksjonsstruktur i landet).

Utvalget har brukt mye av sin energi og gjort et nyttig arbeid ved å tilbakevise disse forslag.

Men utvalget falt overraskende også selv for fristelsen til å delta litt i selskapsleken. Således lanseres den tanke at man kunne differensiere arbeidsgiveravgiften etter arbeidstakernes *alder*. Tiltaket vil formodentlig ha meget liten treffsannsynlighet mot det som skal være dets hovedmål, å få oppsagte eldre arbeidstakere lettere inn i nytt arbeid. Samtidig vil det gi en vesentlig øket avgiftsbelastning på andre arbeidstakere.

Motivet for denne kommentaren — og dens overskrift — er imidlertid skuffelse over at undertegnedes kjæledegge blant distriktpolitiske virkemidler — *subsidiert av arbeidskraft/bosetting* — er gitt en slik stemoderlig behandling. På ynkelige tre sider blir geografisk differensiert arbeidsgiveravgift, ikke avvist, men langt fra tildelt den plass jeg mener den fortjener. Dette er skuffende når så mange sosialøkonomer var med i utvalget, men kanskje forståelig fordi utvalget var «bredt sammensatt».

Siden 1975 har vi en forholdsvis mildt virkende slik differensiering, som har en noe lunken politisk oppslutning. Teoretisk er det godt dokumentert (bl.a. av Jan Serck-Hanssen i Statsøkonomisk Tidsskrift 1971) at om man leter etter egnede virkemidler til å opprettholde/fremme bosetting/arbeidsplasser i visse distrikter, oppnås mest i forhold til de ressurser som settes inn ved direkte å støtte (relativt) nettopp arbeidskraften/bosettingen. En geografisk gradert arbeidsgiveravgift (og tilsvarende for selvstendige) er én institusjonell måte å gjøre dette på. I dag tar de distriktpolitiske motiverte tiltak som er rettet direkte mot produksjonslivet mest form av *kapitalsubsidiering*.

Jeg vil i denne kommentaren ta opp visse sider ved denne saken.

1)

Det var en del av Arbeidsgiveravgiftutvalgets mandat at eventuelle forslag skulle opprettholde den samme finansielle balanse for det offentlige som uten forslagene. Dette har av utvalget i praksis vært tolket slik at lettelser i arbeidsgiveravgiften etter visse kriterier måtte kompenseres enten gjennom en generell økning i arbeidsgiveravgiften eller i andre generelle bedriftsskatter. Med denne holdning har man imidlertid unnlatt å foreta en grundigere sammenligning ulike distriktpolitiske virkemidler *i mellom*. Det bør ikke være noen selvfølge at et nytt distriktpolitisk virkemiddel kommer *i tillegg til* de allerede anvendte. Tvert om — distriktpolitikken synes å være et felt som roper på loftsrydding i virkemiddelsamlingen. Finner man at geografisk differensiert arbeidsgiveravgift er rasjonell/effektiv, er det rasjonelt å overføre distriktsmidler *til* dette virkemiddel *fra* andre, som pr. forutsetning er mindre rasjonelle. Noe problem for folketrygdens finansiering oppstår ikke på denne måten — de nevnte midler til distriktsutbyggingsformål er bevilgninger som bokføres til inntekt i folketrygdfondet.

2)

Relativt skjematisk subsidiert av produksjonsfaktoren kapital stimulerer prinsipielt kapitalintensive produksjonsmåter innen den enkelte bedrift i distriktene. Dette er en uønsket vridning i de strøk der nettopp arbeidskrafttilgangen er relativt rikelig.

Den praktiske betydning av denne vridning er ofte kanskje liten fordi valgmulighetene mellom kapitalintensiv og arbeidsintensiv produksjon er små *innen* den enkelte bedrift i den enkelte bransje. Langt viktigere er det imidlertid at dette virkemiddel fører til at distriktene mest får bedrifter innen kapitalintensive bransjer. Dette har stor negativ betydning av to grunner: (a) Kapitalintensive bedrifter er oftest (må være) *store* (ha mange arbeidsplasser). Vi ser idag hvordan bedrifter som er dominerende på det lokale arbeidsmarked, representerer store samfunnsmessige problemer om de kommer i vanskeligheter. De større bedriftene bør heller ligge innen større arbeidsmarkeder, og mindre bedrifter i mindre lokale arbeidsmarkeder. På den måten vil de omlegginger og avviklinger man uvegerlig vil måtte ha i en viss utstrekning i produksjonslivet, ikke få så dramatiske virkninger som dem vi nå kan stå overfor. (b) Videre vil store bedrifter generelt bedriftsøkonomisk vanskelig kunne lokalisere seg på mindre, ofte gravgrendte steder. Dette reduserer effekten av virkemidlet kapitalsubsidiering.

3)

Generelt kan det ikke forsvares å ville stimulere nye arbeidsplasser i distriktene, men samtidig ikke være villig til å bruke virkemidler i samme omfang for å *bevare* eksisterende arbeidsplasser. I praksis ser vi også at mye av distriktutbyggingsmidlene har gått til etablerte bedrifter i distriktene. Stimulanser har fordelaktige virkninger også om de anvendes på ikke-basis-arbeidsplasser (arbeidsplasser basert på lokal etterspørsel). F. eks. vil redusert arbeidsgiveravgift for slike fordele seg over disse tre felt:

- Den kan resultere i høyere lønn for de ansatte. Dette gir visse lokale ringvirkninger i form av økt lokal etterspørsel, og skatteinngang for kommunen.
- Den kan gi bedre lønnsomhet for bedriften («bedriften» kan gjerne være vedkommende kommuneforvaltning). Dette vil dels reflekteres i høyere skatteinngang om den er lokalt eid, dels i ekspansjon, f.eks. ved at kommunen finner det lønnsomt å levere mer lokalt produserte kommunale tjenester.
- Den kan overveltes i form av lavere priser på «hjemmemarkedsproduktene». Det gir økt kjøpekraft for befolkningen på stedet.

Man skulle derfor ikke trenge frykte arbeidskraftsubsidiering som ikke direkte er innsiktet mot basis-arbeidsplasser for distriktet. Det er viktig å hindre unødig økt bruttobeskatning. De statsfinansielle konsekvenser (kryssløpkorrigert) av alternativene fortjener derfor nærmere undersøkelse.

4)

I tidligere distriktpolitiske dokumenter har man gått inn for «varig og lønnsom sysselsetting» i distriktene. Dette har angivelig skullet være forenlig bare med kapitalsubsidier, gjerne basert på fore-

stillingen at slike subsidier kan gis som et engangs-fenomen, et puff som får sneballen til å rulle. Som det har vært påpekt, viser imidlertid vår lange erfaring med distriktsvirkemidler at sneballen slett ikke alltid vil rulle videre uten jevnlig puff:

- Bedriftsøkonomisk permanent høyere kostnader for bedriftene (eksk. lønnsnivået) må ofte kompenseres.
- Av kanskje samme årsaker som bedriftenes høyere kostnader, får arbeidstakerne/befolkningen til dels lite igjen på stedet pr. anvendt krone.
- I tillegg vil vel folk i en del distrikter ikke akseptere å bli boende uten å få en *høyere* økonomisk levestandard enn det folk vil kreve for å bo andre steder.

I mange strøk må vi derfor være villige til å subsidiere permanent om vi ønsker dem fortsatt befolket.

Til fordel for subsidiering av produksjonsfaktoren kapital anfører utvalget at etablering i distrikter ofte innebærer særlig stor risiko for bedriftene, og risikoen er knyttet til kapitalen. Derfor bør denne faktor subsidieres. Dels kan det innvendes at dette også er en *samfunnsmessig* risiko. Om Troms Treforedling nedlegges ved årets slutt — hva står så igjen? Subsidiet representerer for såvidt ikke noe korrektiv til en diskrepans mellom privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk risiko. Videre kan det innvendes at også etableringsrisiko kan fanges opp på en mer nøytral måte gjennom en geografisk (relativ) subsidiering av faktoren arbeidskraft, også knyttet til selve etableringsbeslutningen. Ønsker man å utforme særskilte stimulanser til nyetableringer, er dette således ikke en grunn til å holde på kapitalsubsidier: De distriktpolitiske myndigheter kan f.eks. ved etablering i et gitt distrikt gi dette tilsagn: «n arbeidsplasser i bedrift N vil i 6 år bli gitt 5 pst. lavere arbeidsgiveravgift enn den som gjelder som generell sats i samfunnet, men ikke mindre enn 3 pst. lavere enn den spesielle sats som ellers gjelder i kommune K». Dette har også karakter av engangsstøtte like fullt som f.eks. et billig lån.

5)

Ved innføringen av den midlertidige geografiske differensiering vi nå har, var det bare motvillig at Stortinget gikk med på å la arbeidskraftens bosted i motsetning til arbeidssted være differensieringskriteriet. Også Arbeidsgiveravgiftutvalget går prinsipielt inn for arbeidsstedet som differensieringskriterium, men anbefaler at man inntil annet blir praktisk mulig fortsatt benytter bostedet, og «legger ikke avgjørende vekt på at ordningen utilsikt kan påvirke pendlingen i enkelte tilfeller». En nærmere vurdering av motiver og sammenhenger tror jeg vil vise at i mange strøk av landet er den eneste farbare vei for å oppnå den industrialiseringsgrad som er nødvendig for å bevare bosettingen, at en del av de ansatte bor utenfor den kommune der bedriftene ligger. Når alle har privatbil og dessuten kameratkjøring er et praktisk alternativ, kan det ikke

sies at folk bys dårlige vilkår om de f.eks. kjører en halv time hver vei, og derunder krysser en kommunegrense eller kanskje to. (Sjøfolkene er de eneste lønnstakere som er holdt utenfor den midlertidige differensieringen. For å opprettholde bosetting og lokal etterspørsel er det overhodet ikke noe problem at deres «arbeidssted» befinner seg utenfor hjemstedskommunen.) Å kreve at arbeidssted og bosted skal være i samme kommune, vil alvorlig svekke

virkemidlets effekt i tynt befolkede strøk og stimulere en utilsiktet flytting til tettstedene.

En sanering av virkemiddelbruken i distriktspolitikken med større vekt på arbeidskraftsubsidier ville gi mer igjen i forhold til innsatsen enn dagens praksis. Samtidig ville overføringene distriktene i mellom bli mer oversiktlige, så Stortinget og folket oppnådde større reelt innsyn. Og det er vel de aller fleste interessert i.

KRISTIANSAND KOMMUNE

Finansrådmannen

Økonomikonsulent

Ved rådmannenes felleskontor søkes det etter økonomikonsulent i nyopprettet stilling.

Økonomikonsulenten skal ha som hovedoppgave å delta i utarbeidelsen av

- de årlige budsjetter
- langtidsbudsjettene med rammer for neste årsbudsjett
- halvårs- og kvartalsoppgjørene
- budsjettkontroll

Det legges vekt på å få budsjettene presentert i en så enkel og oversiktlig form at de blir et egnet styringsmiddel for politikerne.

Utover dette skal økonomikonsulenten behandle saker av økonomisk art, bl.a. i forbindelse med låneopptak og andre finansieringsordninger.

En ønsker søkere med erfaring fra kommunalt budsjettarbeide og/eller høyere utdannelse, fortrinnsvis sosialøkonom eller siviløkonom.

Stillingen lønnes etter kommunens regulativ i lønnstrinn 18—24 (kr. 72.424 — kr 101.239) etter kvalifikasjoner. Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd.

Den som ansettes må kunne legge frem tilfredsstillende helbreds-erklæring.

Søknader, bilagt bekreftede kopier av attester og vitnemål stiles til

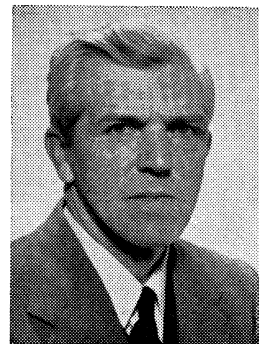
*Kristiansand formannskap,
og sendes*

*Kommunens personalavdeling, Postboks 427,
4601 Kr.sand.*

Søknadsfrist 25. januar 1977.

Velferdspolitik for framtidige generasjoner ¹⁾

AV
PROFESSOR TRYGVE HAAVELMO,
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT
UNIVERSITETET I OSLO

Spørsmålet er hvorledes en skal ta hensyn til kommende generasjoner. Noe av det første som må avklares er hvilke prinsipper en skal legge til grunn. En mengde alternativer kan her tenkes. Et mulig prinsipp som kan brukes, er å diskutere ned den situasjon framtidige generasjoner har, jevnføre den med vår egen situasjon og finne størst mulig «totalverdi» for nåtid og framtid under ett.

Det neste som må avklares, er mulighetsområdet for den nåværende og den framtidige generasjon for arbeid og konsum. Størrelsen av dette mulighetsområdet vil klart ha betydning for denne maksimale «totalverdi».

Til dette meget forenklete skjema knytter det seg selvsagt visse vansker som f.eks. at en ofte glemmer negative poster som akkumulering av skadelig kapital, at nåværende generasjon er usikker på hva etterleken ønsker seg, og at en av partene i fordelingskonflikten ikke er tilstede ved «forhandlingsbordet». Red.

1. Innledning

Spørsmålet om å vise omsorg for etterleken også på det økonomiske område er kanskje ett av de eldste velferdøkonomiske spørsmål som menneskene har beskjeftiget seg med. Normer og sedvane, og tildels sindrige regelverk, har eksistert i tusener av år før det som står i overskriften på dette foredraget ble et samfunnsvitenskapelig problem i noen som helst moderne forstand. Vi har derfor ikke nå fått et nytt problem som må løses på vitenskapelig basis før verden kan gå videre. Det er ikke engang sikkert at vitenskapelig kløkt har mye å gi i tillegg til menneskehetens lange erfaring på området. Men forskerens nysgjerrighet er stor og forhåpningene om at han skal finne på noe lurt kanskje enda større. Så la oss ikke være snauere enn at vi betrakter problemet som en moderne vitenskapelig utfordring.

Da må vi som kjent begynne med å forenkle. Av forenklinger jeg har tenkt å gjøre vil det imidlertid bli så mange etter hvert at det er nytteløst å prøve å lage en opprekning allerede i innledningen. Men ett kunstknepp vil vi nevne straks, fordi det kanskje er særlig hardt å svelge, samtidig som vi tror det likevel ikke vil ødelegge hele problemstillingen. Det er skjemaet for hvordan vi vil tolke begrepene «folk her og nå» og «framtidige generasjoner». Vi vil opp-

fatte disse to begreper slik at de, løst reknet, refererer seg til hvert sitt bestemte tidspunkt, altså at «folk her og nå» er knyttet til nåtidspunktet som vi vil kalle t, mens «framtidige generasjoner» er knyttet til ett bestemt betydelig senere tidspunkt som vi vil kalle T. Litt mindre stramt kan vi oppfatte t slik at det er ett eller annet tidspunkt fra nå av og inntil 5—10 år framover, mens T kan være et tidspunkt omkring 30—40 år fram i tiden. Vi vil ikke bry oss spesielt med tidspunkter mellom t og T og heller ikke med tidspunkter etter T. Dermed mister vi muligheten for å drøfte visse spørsmål om forhold av mere kontinuerlig, evolutorisk art. Men viktige sider ved hele saksforholdet blir igjen likevel, og det er disse vi vil konsentrere oss om nedenfor.

2. Vurderingsproblemet. Rettigheter, pliktfølelse og «drift»

Det generelle problem vi her sikter til er noe i retning av å fastlegge prinsipper for hva slags «levestandard» framtidige generasjoner bør ha sammenliknet med folk her og nå. Problemet melder seg fordi vi i en fattig verden må rekne med et visst konkurranseforhold mellom de to formål. Men selve prinsippene for avveining er det nødvendig å få en viss klarhet over før en trekker inn de konkrete muligheter, i hvert fall så lenge disse muligheter er såpass brukbare at folk her og nå i det hele tatt kan overleve.

Her er det plass for en mengde forskjellige «prinsipper». Vi kan f.eks. ha noe i retning av vel gjennomtenkte avveininger basert på noen slags etiske normer, som at «vi bør ikke etterlate oss en verden

Trygve Haavelmo ble cand. oecon. 1933 og dr. philos 1946. Han ble utnevnt til professor i sosialøkonomi ved Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo i 1948 og har siden arbeidet der.

¹⁾ Artikkelen er et opptrykk av et foredrag som Professor Haavelmo holdt i et økonomisk forum for en tid tilbake.

som er dårligere enn vi fikk den», at «vi har lite her å gjøre hvis ikke verden går framover», «vi bør ikke, eller har ikke rett til, å være dårligere enn forrige generasjon», osv. Samtidig kan det hevdes at «vi også har rett til å leve», eller kanskje til og med at det indirekte skaper en sundere og bedre etterslekt hvis vi her og nå lever ganske godt.

Hele problemkomplekset er også en mektig arena for sosial meningsterror. Hvis f.eks. noen skulle ha lyst til å skeie ut og gi blaffen i framtiden, vil andres formanende pekefinger være på plass. Dette kan også gjelde i motsatt retning, altså hvis noen skulle være innstilt på å ofre seg selv for etterslekten «i urimelig grad». Kort sagt, naturlige lyster eller drifter i den ene eller den andre retningen vil bli sterkt modifisert og ensrettet av det sosiale press. Men en del valgmuligheter blir nok likevel tilbake.

I forhold til det virvar av psykologiske problemer, av nedarvede etiske normer, av konflikter mellom pliktfølelse og trang til egen livsutfoldelse, blir det vurderingsmønster som vi skal legge til grunn for de videre betraktninger nok noe summarisk.

Vi fortsetter med å forenkle og gjør et par drastiske forutsetninger til.

For det første skal vi holde oss til tilfellet med tilnærmet stasjonær befolkning. Dette er ikke så ille idet det i hvert fall er en praktisk tenkelig situasjon som fremdeles inneholder de vesentlige problemstillinger vi tar sikte på å klarlegge.

For det andre, og det er verre, skal vi forutsette at det er folk her og nå, eventuelt valgte eksperter, som suverent står for de vurderinger som skal gjøres, og at folk her og nå antas å være innbyrdes enige om disse vurderinger. Dette vil altså si at folk her og nå har

- 1) en bestemt felles mening om alternativene for deres egen situasjon,
- 2) en bestemt mening om alternativene for framtidige generasjoner, og
- 3) visse ideer om hvordan de to grupper skal vurderes mot hverandre.

For å få fram noe av det som er å si, uten å behøve å bruke altfor mange ord, skal vi i det som følger bruke litt modellspråk. Vi skal ikke drive med vanskelige beregninger eller formelsjongleringer, bare sette litt kortere navn på tingene.

Vi skal tenke oss at de ovenfor nevnte vurderinger angår to sett av forhold, nemlig på den ene siden noe vi kunne kalle konsum eller levestandard og som vi vil kalle c , og på den andre siden arbeidsinnsats eller slit som vi vil kalle w . Vi vil videre sette på et merke « t » eller « T » på disse størrelsene for å skille mellom det som gjelder nåtid og det som gjelder framtid. Vi tenker oss da at det eksisterer to nytte- eller verdimål, nemlig

$$V_t(c_t, w_t)$$

som uttrykker hvordan folk her og nå vurderer sitt eget konsum og slit, og

$$V_T(c_T, w_T)$$

som uttrykker hvordan folk her og nå mener at framtidige generasjoner vil vurdere de forskjellige kombinasjoner av konsum og slit som de måtte bli

utsatt for. Vi skal foreløpig anta at folk her og nå er nokså sikre på at de vet hvordan framtidige generasjoner vil vurdere, og at de er like sikre på hvordan de skal bære seg at for å kunne sammenlikne de to verdimål som er nevnt ovenfor. I et senere avsnitt skal vi komme tilbake til modifisering av denne siste forutsetningen.

Blant de psykologiske momenter som kan komme inn i bildet ovenfor er ett særlig berømt, nemlig tendensen til såkalt perspektivisk forkortning eller neddiskontering av framtiden. Dette er et omstridt spørsmål også når det gjelder en bestemt persons syn på nåtidig kontra framtidig fordel. Problemet er sikkert enda mer innfløkt hvis vurderingen går på «mine barn i framtiden kontra meg nå». Men vi skal holde muligheten åpen for perspektivisk forkortning eller neddiskontering også i den foreliggende problemstilling. Neddiskonteringsfaktoren vil vi kalle d .

Vi kan da sammenfatte det som er sagt ovenfor på følgende måte: Det antas at folk her og nå har en *avveiningsskala*, en slags totalvurdering av nåtid og framtid, som vi i vårt modellspråk vil skrive slik

$$W(V_t(c_t, w_t), d \cdot V_T(c_T, w_T))$$

Denne skalaen tenkes å tillegge fordeler og ulemper for folk her og nå visse *vekter* i forhold til tilsvarende fordeler og ulemper for framtidige generasjoner. Altså, i ord: Hvordan vurderer vi her og nå at vi har det godt i forhold til at framtiden får det godt? Eller: Hvilken verdi har det for oss å ta fra etterslekten eller gi til etterslekten, hvis slike overføringer er mulige? Ved slike sammenlikninger tenker vi oss altså at vi diskonterer ned den situasjon framtidige generasjoner har og deretter jevnfører vi med vår egen situasjon.

Med denne litt kantete bakgrunnsbeskrivelse kan vi nå stille spørsmålet om hva folk her og nå vil foreta seg for å få det best mulige ut av det hele (størst mulig «totalverdi», W , for nåtid og framtid under ett), vel å merke når de antas å være så godt informert som vi har forutsatt.

3. Produksjonsmuligheter og sparing

Det eneste folk her og nå kan gjøre for framtidige generasjoner er å påvirke *mulighetene* for at deres situasjon med hensyn til konsum og slit kan bli bra. Framtidige generasjoner må selv arbeide for å utnytte disse muligheter når den tid kommer og i den grad de ønsker å bruke dem.

Det er tre ting som folk her og nå kan overføre til framtidige slektsledd for å påvirke eller «legge forholdene til rette», når det gjelder den situasjon framtiden kommer til å befinne seg i, altså skape muligheter for et høyt nivå av det vi foran kalte V_T .

Det er, for det første, ved hjelp av produksjonsinnsats å transformere naturressurser til annen form (kapital) og overføre eller etterlate seg resultatet.

For det andre kan de naturressurser som ikke er brukt opp eller ødelagt gå til etterslekten.

For det tredje kan folk her og nå arbeide for å samle kunnskaper og teknisk viten og sørge for overleveringen.

Dessverre kan også folk her og nå bidra til overleveringer av mindre ønskelig art, i form av et tilgriset og utrivelig naturmiljø. Dette forhold skal vi komme tilbake til i neste punkt, slik at vi foreløpig ikke tar hensyn til denne spesielle form for overleveringer.

Ved siden av de skranker som i en viss forstand er naturgitt eller bestemt av fortiden, er det presset i retning av mere konsum og mindre slit for oss selv som konkurrerer med ønskene om overføringer til etterslekten av de tre slags gode ting som ble nevnt ovenfor.

Den rasjonelle beslutning for folk her og nå skulle dermed være grei. Det gjelder å finne ut hvilke muligheter som foreligger for nåtid og framtid under ett og så, innenfor disse muligheter, treffe et optimalt valg (størst mulig verdi på W). Men her er en hake. De fleste folk her og nå vil antakelig ikke la neste slektsledd slippe så lett. De fleste vil antakelig ønske å knytte visse *forpliktelser* til overleveringene, nemlig at neste generasjon sannelig også får tenke på *sine* etterkommere. Ellers har de kanskje bare fortjent å få overført mindre muligheter for å boltre seg. Dette kunne komme til uttrykk ved at folk her og nå i sine totalvurderinger brakte inn det krav at kommende slektsledd også skal produsere mer enn de eter opp eller ødelegger. Den alminnelige mann ville antakelig uttrykke dette slik: «Vi sparer av hensyn til våre etterkommere, men det er ikke meningen at de skal spise opp alt sammen».

Noen ville kanskje spørre hvorfor vi ikke like godt har utvidet vår modell ovenfor til å omfatte at folk her og nå vurderer forholdene for etterslekten i «all framtid». Modeller av denne «evighetstypen» har vært laget, og tilhørende optimumsbegreper har vært analysert. Dette kan man jo drive med hvis man vil gjøre modellen helt latterlig. Det vi har holdt oss til ovenfor er kanskje allerede ille nok, om den ikke foreskriver livet for barnebarn og barnebarns barn.

4. Miljøproblemet .Akkumulering av skadelig «kapital»

Som biprodukt av løpende produksjon og løpende forbruk akkumuleres også en ubehagelig form for «kapital», en skrothaug i ordets videste forstand. Denne «kapitalen» avgir negative tjenester som kommer til fradrag dels i nytten av konsumet i vanlig forstand, dels i evnen til å få varer og tjenester ut av en viss produksjonsinnsats. Jo mer vi bidrar til en slik skrothaug (i form av ødelagt natur forurenset luft og vann, og generelt utrivelige forhold) jo større innhogg betyr dette i nettoverdien av det vi etterlater oss i velvillig omsorg for etterslekten.

Egentlig trenger vi ikke å utvide vårt tankeskjema i de foregående punkter på noen prinsipiell måte for å få miljøproblemet med i bildet. Vi kan si at jo mer vi øker den overleverte negative «kapital», desto større fradrag blir det i framtidige generasjoners velferd (dvs. i det vi foran har kalt V_T). I tillegg kommer eventuelle negative virkninger på de overleverte produksjonsmuligheter som vi omtalte i forrige punkt. Men hvis vi her og nå *glemmer* disse

negative poster, i den arv vi planlegger å etterlate oss, kan reknestykket bli temmelig galt.

Noen har ment at det først og fremst gjelder å skaffe den *nåværende* generasjon så mye varer og tjenester som mulig, så får det bli folks egen vurderingssak hvor mye de vil spise opp selv og hvor mye de vil la bli igjen til etterslekten, altså et system med privat sparing. Dette kan antakelig bære veldig galt avsted. Menneskeheten som helhet kan ikke hjelpe etterslekten ved å etterlate seg penger. Det som vil ha betydning for etterslekten er overførte reelle produksjons- og livsmuligheter. I og for seg er det selvfølgelig ikke noe galt i å rekne verdien av disse muligheter i penger. Men hva slags priser skal folk bruke for å få mening i reknestykket? De priser folk her og nå tenker i behøver ikke være særlig relevante for kommende slektsledd. (Vi tenker her selvsagt ikke på noe så enkelt som at pengeverdien generelt synker. Vi tenker på det mye mer fundamentale som kan skje i form av omkalfatring av de *relative* priser på varer og tjenester av forskjellig slag). Den store grad av irreversibilitet i det vi foretar oss med natur og ressurser betyr fastlåsing av valgmuligheter for etterslekten. Den kan ikke fritt «kjøpe tilbake» noe som engang var.

Antakelig er det også en tendens til at den perspektiviske forkortning som folk her og nå har, blir særlig sterk nettopp for slike goder som vi i dag ikke egentlig kan forestille oss en mangelsituasjon for. Det er fremdeles mange voksne som husker de harde trettiårene og som tenker at det er det motsatte av de forhold som må være den prinsipale målsetting for etterslekten. Men det er ikke sikkert at det ikke kunne bli ganske ubehagelig å leve i en skrothaug. Det er fare for at det kan bli nødvendig å delegere ganske mye makt og myndighet til faglig ekspertise, hvis vi virkelig vil gjøre noe alvorlig for etterslekten når det gjelder miljøspørsmålet.

5. Valgfrihetsproblemet for framtidige generasjoner

Dette er et nokså fortvilet problem, som kommer i tillegg til det vi nettopp har drøftet. Problemet består i at vi bare har usikker viten om hva etterslekten vil ønske seg, i hvert fall på en del viktige områder. Samtidig er det jo slik at nesten likegyldig hva vi her og nå foretar oss, så vil det sette spor etter seg og skape bindinger. Store valgmuligheter når det gjelder *sammensetningen* av etterslekten forbruk kan komme i konflikt med ønsket om at framtidig forbruk slik vi ser det burde være høyt.

Det er lett å foreskrive et generelt prinsipp når det gjelder dette problemet, men verre å utforme praktiske beslutninger. Det generelle prinsipp må selvsagt være at vi prøver å binde minst der vi vet minst. (Merkelig nok hører en ikke sjelden det motsatte prinsipp hevdet, særlig i miljøverndebatten, nemlig at «så lenge vi ikke er sikre er det vel ikke så farlig»?).

Følgende tankegang klinger kanskje ikke særlig godt for dem som ønsker et rasjonelt økonomisk synspunkt, men la meg nevne det likevel. Det har

vært hevdet fra kompetent teknisk-vitenskapelig hold at med den viten og konstruktive kapasitet som folk har i teknisk avanserte samfunn, vil de kunne gjennomføre et skippertak i produksjon og utvikling på forbausende kort tid. Gjenoppbygningsprosessen etter siste verdenskrig gav forsåvidt eksempler på dette. Det er derfor kanskje ikke så farlig om etterslekten skulle arve noe ugjort. Et motargument er selvsagt at et skippertak krever at folk jobber hardt en stund. Men var det så sikkert noen ulykke med noe meningsfylt å gjøre innsats for?

Et annet velkjent motargument når det gjelder det ovenfor nevnte generelle prinsipp har med den skjeve fordeling av levekår å gjøre. Argumentet er at vi ikke behøver å være særlig usikre på hva de store masser av mindre velstående mennesker vil ønske seg. En politikk for å «heve bunnen» skulle derfor ikke by på store usikkerhetsvansker. Vi kan derfor, hevdes det, ta sikte på å holde fast eller senke toppen og konsentrere oss om de mindre heldige i kommende generasjoner. Det er fælt å måtte minne om dette med å tro på julenissen i en slik alvorlig sammenheng. Faktisk har det jo etter manges mening iallefall inntil nå gått den andre veien. En kan her bare tenke på hva som ville kreves av ressurser for å bringe gjennomsnittlig levestandard i verden opp på f.eks. lavlønnsgruppens nivå i Norge i dag.

6. Sluttmerknader

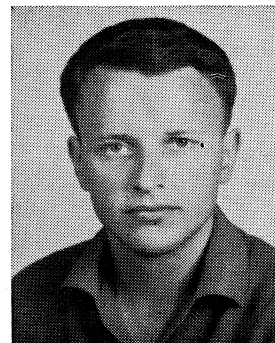
I all velferdspolitik er det et sentralt problem at det oppstår konflikt mellom personer og grupper om deling av begrensede midler. I det velferdspolitiske problem som vi har drøftet her har vi det særegne forhold at en av hovedpartene i konflikten ikke selv har noen mulighet for å tale sin sak. Samtidig gjelder det vel også at den part som kan komme til orde, altså folk her og nå, er mer innstilt på å vise forståelse for motparten enn tilfellet er ved noen annen form for velferdspolitisk konfrontasjon. I den rene velferdsteori slik den doseres av sosialøkonomer blir ideen om at noen skulle kunne vurdere for andre, sette seg inn i deres situasjon så å si, gjerne betraktet som en formastelig, uvitenskapelig tanke. Dermed havner en i den ganske underlige situasjon at hvis framtidige generasjoners velferds-

forhold skal inn i våre overveielser i det hele tatt, så må det skje ved at den velferdssituasjon som framtidige generasjoner kan få, bare blir av betydning i den forstand at det er vi her og nå som føler «nytte» ved at kommende slekter får det bra. Det å sørge for kommende slekter dekker et behov for oss, heller enn et behov for dem som saken endelig angår. Problemet kan bli filosofisk og jeg kan ikke finne at økonomisk teori har noe godt eller brukbart svar. Jeg kan ikke se at problemet i praksis kan løses på noen bedre måte enn at vi oppnevner en slags «verge» for kommende slektsledd, i form av sakkyndige, fornuftige og mest mulig uhildede personer eller råd, som kan legge fram alvorlige forslag for oss å ta stilling til.

Som nevnt i innledningen har vi latt ett stort problem ligge, nemlig spørsmålet om virkningen av et voksende folketall. Vi ga en begrunnelse for dette, nemlig at vi ville ta sikte på å få fram i rendyrket form visse andre fundamentale sider ved forholdet mellom nåværende og framtidige generasjoner. Jeg kunne ha lyst til å føye til en annen begrunnelse, kanskje noe pessimistisk. Jeg vil uttrykke denne så sterkt som at hvis vi for alvor godtar som et datum (slik f.eks. visse internasjonale institusjoner har gjort) at folketallet i år 2000 er fordoblet, så er det vanskelig å bli motivert for noen framtidsplanlegging i det hele tatt.

Det ligger implisitt i hele vårt resonnement foran at en økonomisk vekstpolitikk i tradisjonell forstand ikke er svaret på det spørsmålet vi har drøftet i denne utredningen. Enda mer tvilsom blir en velferdspolitik som ser hovedproblemet i det å «skape arbeidsplasser». Det er klart at slik som vårt samfunn nå er organisert, blir nye arbeidsplasser et primært mål både for menigmann og for politikere som skal lytte til folks ønsker. Men det eneste alternativ til å produsere salgbart skrot kan da ikke være å gå ledig. Hva skulle være galt eller mindreverdige ved å få skikkelig lønn for arbeid med å rydde opp her i landet og ta vare på natur og miljø? Riktignok ville da en større del av den gjennomsnittlige lønn eller inntekt gå med til å «kjøpe» resultatet av slik virksomhet, og det ville bli noe mindre igjen til varer og tjenester i tradisjonell forstand. Men hvis vi nå i alle tilfelle føler oss forpliktet til å tenke noe på kommende generasjon, er det ikke sikkert dette ville være den dårligste måten.

Pendling og arbeidsmarkedsdominans ¹⁾

AV
UNDERVISNINGSLEIAR VIDAR RINGSTAD,
TELEMARK DISTRIKTSHØGSKOLE

Viktigaste siktemålet med denne analysen er å kartlegge etterspørselskonsentrasjon, graden av pendling og moglege samanhengar mellom desse i lokale arbeidsmarknader. Av dataårsaker fell dei lokale arbeidsmarknadene saman med kommunar, noko som i dei fleste høve er lite tilfredsstellande. Graden av pendling vil då og i noko mon gje uttrykk for om kommunen høyrer til ein større arbeidsmarknad.

Det kan elles tenkjast ei rad årsaker til pendling. Resultata av analysen tyder m.a. på at etterspørselskonsentrasjon påverkar både ut- og innpendlinga, naturleg nok mest den siste. Vidare synes «breidde i toppen» (stor marknadsdel til dei 5.—8. største føretaka) å medføre klårt sterkare pendling både ut og inn, mest av den første.

Elles vert datakjeldene diskuterte. Det vert lagt særleg vekt på å få fram i kva mon resultata kan tenkjast å vere påverka av svake sider ved datagrunnlaget.

I. Innleiing.

Det ein kan kalle marknadsmaktanalyser er i stor grad konsentrerte om varemarknader. Dette ha truleg si årsak i at tilgangen på data vanlegvis er best for varer. Det er dermed ikkje sagt at ein for varemarknader har eit godt empirisk grunnlag for å analysere makt-spørsmål. Likevel er det normalt betre enn for dei fleste andre marknader. Særleg er dette tilfelle om den geografiske dimensjonen i marknaden er så viktig at han ikkje kan ignorrast.

Ein sær viktig marknad som *ikkje* er varemarknad og der den geografiske dimensjonen er viktig er arbeidsmarknaden. Om ein freistar å analysere maktilhøve i denne marknaden vil då og dataproblemet vere stort, endå om det nok varierer avhengig av kva for spørsmål ein er interessert i.

Vi kan på eit vis seie at dataproblemet i denne samanhengen, som så ofte elles når ein freistar å

kaste ljøs over marknadstilhøve, ligg i at ein må nytte datakjelder som er retta inn på andre formål. Men alternativet, innsamling av eigne data, fell som regel så vidt dyrt at det ikkje er aktuelt.

Det vi skal freiste å kartlegge her er m. a. konsentrasjon i geografisk sett sterkt avgrensa marknader. Konsentrasjon har tradisjonelt vorte teke som uttrykk for makt i ein marknad, d. v. s. i dette tilfelle at store arbeidsgjevarar, (store i den meinig at dei står bak ein stor del av den totale etterspurnaden etter arbeidskraft i den lokale marknaden) har makt til å halde dei totale kostnadene i samband med arbeidskraft på eit lågare nivå enn dei ville ha vore om arbeidsplassane var organiserte i mange små einingar.

Det kan og vere tale om makt av eit anna slag, nemleg i form av stor innverknad på lokale (og i nokre tilfelle og sentrale) styresmakter ettersom dei store arbeidsplassane kan utgjere ein dominerande og i nokre tilfelle avgjerande del av eksistensgrunnlaget for eit lokalsamfunn. Slike einingar vil lettare kunne oppnå særvilkår m. o. t. konsesjonar, garantiar o. s. v. enn små einingar. Dels av den grunn vil dei og stå sterkare på lånemarknaden.

Konsentrasjon kan og ha andre verknader som ikkje har noko med maktbruk/misbruk å gjere. Eit av hovudspørsmåla i denne artikkelen har med ein slik mogeleg verknad å gjere, nemleg om det er samheng mellom graden av konsentrasjon i arbeidsmarknaden og graden av pendling. Pendling har meir med avmakt til arbeidstakarane å gjere, ettersom det vel er få som pendlar av lyst. Men nett

Vidar Ringstad tok Sosialøkonomisk embetseksamen i 1965 og den filosofiske doktorgrad i 1971. Frå 1965 og fram til 1970 var han stipendiat ved Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo. Forsker i Statistisk Sentralbyrå fram til 1973 og etter den tid undervisningsleiari ved Telemark Distriktshøgskole.

¹⁾ Dette arbeidet er utført i samband med Maktutredningen og er ein lekk i delprosjektet Marknadsmakt. Ole Berrefjord og Oddvar Haugland har lese gjennom tidlegare utkast og gjeve mange nyttige merknader. Eg er sjølv sagt åleine ansvarleg for dei feil og manglar som er att.

fordi alternativet til pendling her er uklårt — om det er flytting, arbeidsløyse, eller dårlegare betalt arbeid (og då også *kor* mykje dårlegare betalt), er og graden av avmakt vanskeleg å måle.

Dette gjer at vi må oppfatte graden av pendling meir som ein indikator av heller dårleg kvalitet på visse negative trekk ved arbeidstakarane sin sosiale situasjon i den lokale arbeidsmarknaden. På same viset har graden av konsentrasjon fleire svake sider som mål på den makta dei store føretaka har som arbeidsgjevarar. Generelt er det slik at konsentrasjonsgraden i beste fall gir uttrykk for den formelle eller potensielle makta til arbeidsgjevarane. I kva mon denne makta vert nytta kan vi ikkje seie noko om utan å ha andre opplysningar i tillegg.

Dei konsentrasjonstala vi skal nytte kan av fleire årsaker gje inntrykk av at den formelle makta til dei store føretaka er mindre enn ho faktisk er. For det første kan vi ikkje i denne undersøkinga skilje mellom forskjellige typar av arbeidskraft, medan det for dei einskilte føretaka (store som små) ofte er tale om å etterspørje hovudsakleg ein heilt bestemt type arbeidskraft. For denne type arbeidskraft kan såleis eit føretak vere heilt dominerande endå om det berre har ein liten del av det totale talet på arbeidstakarar i det området føretaket ligg i. For det andre har vi berre empirisk grunnlag for å registrere konsentrasjon etter føretak, medan ein har mange tilfelle av at same eigar(ar) kontrollerer fleire føretak. For det tredje inneheld den eine av dei to datakjeldene vi skal nytte, nemleg Bedriftsregisteret til Statistisk Sentralbyrå, berre fullstendige opplysningar om bedrifter i Bergverk og industri, Bygg og anlegg og Varehandel det året vi skal sjå på, nemleg 1970. For det fjerde nyttar vi tal frå Folketeljinga 1970 for total sysselsetting. Ho tek med alle mellom 16 og 67 år som hadde inntekt av eige arbeid som viktigaste inntektskjelde. Vi kan altså her få med nokså mange deltidsarbeidarar, medan det ville ha vore best å rekne i heile årsverk når ein skulle nå eit mål på storleiken av arbeidsmarknaden.

Noko som dreg andre vegen er at vi av dataårsaker lar kommunegrensene og vere grensene for den lokale arbeidsmarknaden. Vanlegvis (men ikkje alltid) er det rimeleg å rekne i større område (jfr. Sandal [4]). I noko mon kan ein faktisk sjå på pendlinga som uttrykk for at kommunen berre er ein del av ein større arbeidsmarknad. Særleg gjeld dette det vi seinare skal omtale som nærpendling.

For å få eit noko betre perspektiv på dei talmessige resultatane av denne analysen, diskuterer vi dei forskjellige hovudtypane av føretak som dominerer i den lokale arbeidsmarknaden. Det er då lagt vekt på å få fram makt/avmakttilhøve både for føretaka og arbeidstakarane. Dette er gjort i neste avsnitt. I tredje avsnitt gjer vi så kort greie for datagrunnlaget vi har nytta og i avsnittet etter gir vi ein summarisk presentasjon av dette datamaterialet saman med grunnlaget for og resultatane av nokre utrekningar som tek sikte på å kaste ljøs over mogelege samanhengar mellom konsentrasjon i den lokale arbeidsmarknaden og pendling. I siste avsnitt gir

vi ei oppsummering av analysen og dei konklusjonane vi meiner å kunne trekkje.

2. Ymse typar av dominerande føretak.

Etterspørjardominans i arbeidsmarknaden er berre ein av mange faktorar som påverkar tilhøva i denne marknaden. Dette er sjølvst, men samstundes lett å oversjå når ein, som vi skal gjere i seinare avsnitt, av dataårsaker konsentrerer analysen omkring nokre få faktorar, med særleg vekt nettopp på store etterspørjarar. For å gje ei viss motvekt imot dette skal vi her sjå på ein del andre faktorar, særleg tilhøve i produktmarknaden, som også har eller kan ha innverknad på tilhøva i arbeidsmarknaden.

Mange store føretak er det ein kallar *eksportkonkurrerende* eller *utekonkurrerende* d. v. s. at dei i stor grad sel produkta sine på verdsmarknaden. Dei er såleis sterkt utsette for svingingar i dei internasjonale konjunkturane. Desse føretaka kan vere særdominerande i mange lokalsamfunn, og desse lokalsamfunna kan såleis vere sterkt avhengige av tilhøva på verdsmarknaden. Likevel synes ikkje konjunktursvingingane å slå like sterkt ut i arbeidsmarknaden i alle bransjar, i form av permitteringar og oppseiingar når tidene er dårlege. Særleg dei store føretaka innan tungindustrien d. v. s. i hovudsak kjemisk industri og primær jern og metallindustri skil seg ut positivt i så måte, noko som tildels må kunne forklarast med god kontakt med/stor innverknad på styresmaktene både sentralt og lokalt. Dette heng igjen saman med vår industrielle forhistorie og noverande industripolitikk.

Ei konkurranseutsett næring som skil seg ut i negativ retning er fiskeforedling²⁾. I tillegg til marknadsproblem av same type som for tungindustrien, har denne næringa og problem med ujamn råstofftilgang, og til saman slår dette nokså klårt ut i arbeidsmarknaden. I tillegg til stor uvisse m.o.t. tilgangen på arbeid er også løna jamnt over dårleg i denne næringa.

Innan denne næringa finn ei altså mange døme på eit «skjebnefellesskap» mellom føretak og lokalsamfunn. Den felles avmakta overfor ytre faktorer er det som fell lettast i augo. Etterspørjardominans reduserar avmakta til føretaka noko, medan den vert forsterka for arbeidstakarane.

Liknande «skjebnefellesskap» kan ein finne døme på innan meir rein *importkonkurrerende*, eller *heimekonkurrerende industri*. Dette gjeld særleg tekstil og konfeksjonsindustrien som vel må seiast å ha betalt ein vesentleg del av prisen for dei føremonar som andre har hausta av handelsliberaliseringa som Noreg har vore med på etter krigen.

Verknadene på arbeidssida av vanskar på pro-

²⁾ Denne var tidlegare gruppert som eksportkonkurrerende, men er i siste utgåve av MODIS, MODIS IV gruppert som importkonkurrerende, eller heimekonkurrerende d. v. s. at ein reknar med at prisane næringa får for produkta sine innanlands følgjer prisane på tilsvarende importvarer. Ettersom denne næringa og har stor eksport er ho eit døme på næringar som er konkurranseutsette i dobbel mening.

duktmarknaden vert forsterka av at svært mange av fiskeforedlings- og tekoføretaka ligg på stader som har svakt næringsliv elles, samstundes som dei sysselset mykje kvinneleg arbeidskraft. Lokaliseringa gjer at tilgangen på alternative arbeidsplassar generelt er dårleg, noko som gjer problema særleg store for kvinneleg arbeidskraft.

I same stilling står mange større reiselivsføretak i og med at dei ofte dominerer den lokale arbeidsmarknaden i deler av landet med lite variert næringsliv, dei er i stor grad konkurranseutsette og dei sysselset mykje kvinneleg arbeidskraft med særlege vanskar for å få alternativ sysselsetting. Her er det og, som i fiskeindustrien (men av andre årsaker) tale om store variasjonar over året i arbeidskraftteterspurnaden³⁾.

Vi kan og ha føretak som absolutt sett er små, men som likevel dominerer i den lokale arbeidsmarknaden. Dei kan høyre til importkonkurrerende næringer, t.d. dei som er omtala framanfor. Men svært mange finn ein i såkalla *skjerma* næringer, d. v. s. at konkurransen frå utlandet er liten. Likevel kan det vere sær store ulikskapar mellom føretak i denne gruppa med omsyn til konkurransestilhøva på produktmarknaden. Det er særleg grunn til å skilje mellom to hovudtypar: Dei som meir eller mindre har heile landet som marknad, og dei som er retta inn på den lokale marknaden. Dei førstnemnde vil normalt stå i ein konkurranse situasjon som ikkje er vesentleg annleis enn den for importkonkurrerende føretak. Døme på slike er ein del produsentar av møbel og innreiingsartiklar. Desse føretaka har og etter kvart i større grad fått konkurranse frå import.

Føretak som arbeider på den lokale marknaden kan derimot ofte ha ei mykje sterkare stilling. Dette gjeld særleg når marknaden av naturlege årsaker er avgrensa som for tenesteytande føretak, men og i tilfelle der det er tale om store transportkostnader t. d. for bygningsartiklar og i tilfelle marknaden er så liten at føretak andre stader ikkje har oppdaga han eller finn han utan interesse.

Dette gjeld altså føretak som absolutt sett er små men som likevel må kunne seiast å ha makt i både produktmarknaden og relativt sett (d. v. s. samanlikna med endå mindre føretak på same stad også i arbeidsmarknaden. Dette kan kanskje vere noko av forklaringa på at sjølv nokså små føretak (men ikkje dei aller minste) har greidd seg etter måten bra i etterkrigstida.

Svakaste punktet i Bedriftsregisteret som grunnlag for å måle kjøparkonsentrasjon i arbeidsmarknaden er at det offentlege ikkje er med. Nett offentlege arbeidsplassar vert rekna for dei sikraste («statens brød er tørt, men sikkert») og dei er mellom dei store i svært mange kommunar. Difor ville det vere av stor interesse å få fram kor stor del dei utgjer av den totale arbeidsmarknaden. Noko slikt har det ikkje vore høve til å gjere her, men ville vere ein viktig del av ein analyse av forskjellar

³⁾ Merk at denne næringa ikkje er dekkja av Bedriftsregisteret. Konsentrasjonstala våre får difor ikkje med dei føretaka som er omtala her.

mellom kommunane i strukturen i arbeidsmarknaden⁴⁾.

Trass i denne mangelen og fleire andre som er omtala i neste avsnitt har vi funne det verdt å kartlegge sysselsettingskonsentrasjon i den lokale arbeidsmarknaden så langt datakjeldene våre går. Både dei svake sidene ved datamaterialet og det at konsentrasjon berre er ein av mange faktorar som påverkar tilhøva i arbeidsmarknaden gjer at utrekningane våre har avgrensa verde. Men hugsar vi på dette må dei likevel kunne seiast å vere til nytte for å få kasta ljós over einskilde spørsmål som vedrører lokale arbeidsmarknader.

3. Datamaterialet.

Dei tala vi nyttar er hovudsakeleg henta frå to kjelder, nemleg Bedriftsregisteret i Statistisk Sentralbyrå og Folketeljninga for 1970.

Frå Bedriftsregisteret har vi funne fram til dei føretaka som målt med sysselsetting er dei største i kvar kommune. Ein reknar då berre med dei bedriftene til kvart føretak som er lokalisert i kommunen. No var diverre Bedriftsregisteret enno i 1970 dårleg utbygd. Det hadde såleis fullstendig dekning berre for føretak med ei eller fleire bedrifter innan Bergverk og industri, Bygg og anlegg og Varehandel. For desse føretaka registrerte ein m. a. sysselsetting for alle bedrifter utan omsyn til næring. For å redusere kostnadene med utrekningane såg vi bort frå bedrifter med færre enn 3 sysselsette. Feilen med å gjere dette er alt i alt liten.

Når så mange viktige næringer ikkje er med i Bedriftsregisteret, inneber det sjølv sagt at vi for ein del kommunar får eit sær skeivt inntrykk av konsentrasjonen. Som tidlegare nemnt vil til dømes ikkje turisthotell, som for mange kommunar er dei største arbeidsplassane, kome med i konsentrasjonstala våre. Endå verre er det at offentlege institusjonar ikkje kjem med. Det er grunn til å tru at stat og kommune er mellom dei største arbeidsgjevarane i mange kommunar. Ein kan diskutere om ein skal rekne stat og kommune som arbeidsgjevar på same viset som private føretak i ein konsentrasjonsanalyse av dette slaget, men at innslaget av offentlege arbeidsplassar i kvar kommune kunne vere av interesse å få registrert kan knapt vere tvilsamt.

Den alvorlegaste mangelen med sysselsettingstala elles, er at dei refererer seg til føretak, medan det svært ofte er slik at same person, persongruppe eller selskap kontrollerer fleire føretak. Det at vi nyttar føretak gjer altså at vi nok undervurderar storleiken på ein del store arbeidsgjevarar og dermed graden av konsentrasjon i arbeidsmarknaden.

Trass i dei svake sidene som er nemnde, er likevel Bedriftsregisteret det beste utgangspunktet vi har

⁴⁾ Frå og med 1974 har ein ved å utnytte Statens Sentrale Tjenestemannsregister, fått eit statistisk oversyn over dei fleste tilsette i staten, jfr. Statistisk Sentralbyrå [6]. Dette registeret gir også grunnlag for å foreta ei fordeling av dei tilsette i staten på kommunar, jfr. t. d. Statistisk Sentralbyrå [7]. Liknande statistiske oversyn for tilsette i kommunane er under utarbeiding.

Tabell 1

Kommunar med høgast/lågast sysselsettingskonsentrasjon i kvar kommunetype¹⁾

Kommune- type	Sysse- ls. kon- sen- tras- jon	Namn på kommune	Nær- pend- ling ut	Fjern- pend- ling ut	Annan pend- ling ut	Total- ut- pend- ling	Nær- pend- ling inn	Fjern- pend- ling inn	Total inn- pend- ling	Netto utpend- ling	Sysse- lsset- tings- kon- sen- tras- jon 4 største	Sysse- lsset- tings- kon- sen- tras- jon 8 største
1	Høgast Lågast	Norddal Leir- fjord	3.1 14.6	0.5 1.1	2.2 11.9	5.9 27.8	2.0 3.8	0.2 0.4	2.2 4.3	3.7 24.5	35.3 2.1	40.7 :
2	Høgast Lågast	Meldal Sau- herad	7.8 20.6	1.3 5.6	3.5 5.9	12.7 32.1	3.6 5.7	0.9 0.1	4.6 5.9	8.5 27.9	34.8 3.3	37.8 5.7
3	Høgast Lågast	Våle Våler (Østf.)	29.6 28.3	1.8 2.7	8.3 4.9	39.8 36.0	26.5 5.1	0.4 3.2	26.9 8.4	17.7 30.2	30.2 3.4	34.7 5.4
4	Høgast Lågast	Berg Vega	3.6 0.6	0.8 1.5	34.7 29.3	39.2 31.5	7.4 0.3	0.3 0.3	7.7 0.7	34.1 30.9	48.7 3.1	53.7 3.9
5	Høgast Lågast	Årdal Rauma	0.5 2.8	0.7 0.9	1.9 3.9	3.2 7.7	6.0 1.4	5.2 1.3	11.3 2.8	-9.1 5.0	62.5 8.7	63.9 14.9
6	Høgast Lågast	Kråker- øy Hedrum	50.4 45.5	1.7 2.3	9.2 10.3	61.3 58.2	62.7 21.2	0.4 0.5	63.2 21.8	-5.0 46.6	84.3 12.8	88.6 20.1
7	Høgast Lågast	Røyken Oslo	13.1 0.0	38.5 2.7	6.2 2.0	57.9 4.8	5.8 0.0	10.2 25.1	16.1 25.1	49.8 -27.1	34.9 3.4	38.9 5.8
8	Høgast Lågast	Tromøy Ankenes	35.2 38.9	1.6 1.3	13.0 11.6	49.9 51.8	37.3 13.0	0.3 12.1	37.6 25.2	19.7 35.6	56.6 3.1	59.6 5.0
9	Høgast Lågast	Dovre Gilde- skål	1.9 5.8	3.9 0.7	4.0 27.9	9.9 34.5	6.5 7.8	13.1 0.1	19.7 7.9	-12.1 28.8	23.1 2.8	27.8 4.6

1) Kommunetype-oppdelinga er henta frå Rideng (2).

Sysselsettingskonsentrasjon er målt som den delen av total sysselsetting som arbeider i dei 4 største foretaka i kommunen.

Nærpendling ut: Den prosentdelen av dei sysselsette (over 16 år) som bur i kommunen men som har arbeid i ein annan kommune i fylket.

Fjernpendling ut: Den prosentdelen av dei sysselsette som bur i kommunen men som har arbeid i ein kommune utanfor fylket.

Annan pendling ut: Den prosentdelen av dei sysselsette som høyrer heime i kommunen, som er sjøfolk, fiskarar som ikkje overnattar heime og andre som arbeider i andre kommunar utan fast oppmøteplass.

Total utpendling: Nærpendling ut pluss Fjernpendling ut pluss Annan pendling ut.

Nærpendling inn: Den prosentdelen av dei sysselsette i kommunen som bur i andre kommunar i fylket.

Fjernpendling inn: Den prosentdelen av dei sysselsette i kommunen som bur i kommunar utanom fylket.

Total pendling inn: Nærpendling inn pluss Fjernpendling inn.

Netto utpendling: Talet på utpendlarar minus talet på innpendlarar i prosent av talet på sysselsette som bur i kommunen.

Sysselsettingskonsentrasjon, 4 største: Sysselsettinga til dei 4 største kommuneforetaka (d.v.s. dei bedriftene i kommunen som høyrer til same foretak) i prosent av den totale sysselsettinga i kommunen.

Sysselsettingskonsentrasjon, 8 største: Sysselsettinga til dei 8 største kommuneforetaka i prosent av den totale sysselsettinga i kommunen.

når ein skal freiste å kartlegge konsentrasjonsgraden i lokale arbeidsmarknader. (Dei svakaste sidene vert truleg og retta på etter kvart.) Det vi har gjort er, med dei atterhald som er nemnde ovanfor, å måle talet på sysselsette til bedriftene til dei 4 og 8 største foretaka i kommunen.⁵⁾ Dette er gjort berre for 1970 for å kunne nytta data frå Folketeljinga det året. Det vart gjort freistnader på å rekne ut konsentrasjonstal for fleire år for å få ein tidsdimensjon inn i analysen. Dette vart gjeve opp på grunn av dataproblem.

For Folketeljinga 1970 har vi nytta to hovudtypar av opplysningar, nemleg om pendling og om total sysselsetting for kvar kommune. (Sjå Statistisk Sentralbyrå [5].) For pendlinga er det tale om både ut- og innpendling og ei oppdeling av desse på undergrupper. Utpendlinga er delt opp i pendling til kommunar i same fylke, pendling til kommunar

utanfor fylket og ein rest som omfattar sjøfolk, fiskarar som ikkje overnattar heime og andre utan fast oppmøteplass utanfor kommunen. For innpendling er det tale om to undergrupper nemleg pendling frå kommunar i same fylke og pendling frå kommunar utanfrå fylket.

Netto innpendling, målt som total innpendling minus total utpendling, saman med talet på sysselsette som arbeider i bustadkommunen gir oss storleiken på arbeidsmarknaden i kommunen. Talet på sysselsette for dei 4 og 8 største foretaka i kommunen rekna i prosent av dette målet på storleiken av arbeidsmarknaden, gir oss konsentrasjonstal for den lokale arbeidsmarknaden.

Både økonomisk, særleg då næringsøkonomisk, og på annan måte er norske kommunar nokså forskjellige. Det kan vere på sin plass også i samband med diskusjon av tilhøve som vedrører arbeidsmarknaden som konsentrasjon og pendling å trekkje desse ulikskapane inn i analysen og såleis freiste å ta omsyn til dei. Dette vil nødvendigvis måtte gjerast på ein nokså summarisk måte og vi nyttar den klassifikasjonen som er utarbeidd i Statistisk Sentralbyrå. Det blir då rekna med 9 kommunetypar: (Jfr. Rideng [2] om grunnlag for, og framgangsmåte i denne oppdelinga.)

⁵⁾ I einskilde kommunar er det færre enn 8 foretak (i nokre tilfelle og færre enn 4) i dei næringane som Bedriftsregisteret dekkjer. I staden for sysselsettinga til dei 8 største foretaka har vi då rekna sysselsettinga for dei foretaka vi har. Tilsvarende har vi i tilfelle talet på foretak er mindre enn 4 rekna med sysselsettinga til dei foretaka vi har både i staden for sysselsettinga for dei 4 største og for dei 8 største foretaka.

Tabell 2. Pendling og sysselsettingskonsentrasjon for kommunetypar.¹⁾

Kommune- type	Nærpending ut		Fjern- pendling ut		Annan pendling ut		Total utpend- ling		Nærpending inn		Fjern- pendling inn		Total innpend- ling		Netto utpend- ling		Syssel- settingskon- sentrasjon 4 største		Syssel- settingskon- sentrasjon 8 største	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1	5.6	5.9	2.2	2.3	6.3	6.8	14.1	15.0	2.5	2.7	0.9	0.9	3.4	3.6	11.1	11.6	7.3	7.6	10.0	10.0
2	6.5	6.9	4.7	4.6	6.9	7.3	18.1	18.8	3.0	2.9	0.8	0.9	3.8	3.8	14.8	15.6	13.5	13.7	17.5	17.5
3	17.8	21.2	7.5	6.7	5.2	6.2	30.6	34.1	7.9	7.5	0.7	0.9	8.7	8.4	24.0	27.8	12.2	12.3	16.5	16.3
4	4.8	4.5	1.9	2.1	27.7	29.2	34.4	35.8	2.8	3.0	0.8	1.2	3.6	4.2	31.9	33.1	14.3	16.3	18.3	20.2
5	4.0	5.1	1.2	1.4	6.8	8.4	12.1	14.9	4.6	4.4	1.4	1.4	6.0	5.8	6.4	9.5	35.4	32.5	40.4	38.8
6	17.5	21.0	4.4	5.8	6.3	7.1	28.3	33.9	16.9	14.9	1.4	1.6	18.4	16.5	12.2	19.5	29.5	31.1	35.1	36.8
7	3.7	13.0	15.6	28.7	3.8	5.3	23.2	47.0	5.3	11.4	18.9	8.8	24.2	20.2	-1.3	32.8	7.3	14.3	10.8	19.1
8	10.2	13.6	1.9	1.9	9.4	11.3	21.7	26.8	16.3	14.8	1.3	1.4	17.6	16.2	4.8	9.6	14.2	16.9	19.1	21.9
9	5.1	5.8	3.2	3.4	7.5	9.5	15.9	18.7	4.4	4.4	1.7	2.0	6.1	6.4	10.4	12.6	9.4	8.9	12.9	12.3
F-verde	-	4.7	-	16.6	-	45.0	-	15.2	-	13.3	-	12.3	-	17.2	-	7.4	-	41.5	-	46.0

1) Tala i A-kolonnene er vegde gjennomsnitt av dei tilsvarende variabelverdiane for dei einskilde kommunane, med sysselsette som bur i kommunen (for utpendlingsstorleikar) og talet på personar som er sysselsette i kommunen (for innpendlings- og konsentrasjonsstorleikane) som del av dei tilsvarende storleikane totalt for alle kommunar i gruppa, som vektor. Døme: Om NPU_{ij} er talet på nærpending ut og SB_{ij} er sysselsette som bur i kommunen nr. j i kommunetype nr. i får vi det vegde gjennomsnittet for nærpending ut som

$$\sum_{j=1}^{n_i} (SB_{ij} / \sum_{j=1}^{n_j} SB_{ij}) (NPU_{ij} / SB_{ij}) \quad \text{der } n_i \text{ er talet på kommunar av type nr. i.}$$

Vi ser at dette lett kan skrivast som

$$\sum_{j=1}^{n_j} NPU_{ij} / \sum_{j=1}^{n_j} SB_{ij}$$

dvs. talet på nærpendingar ut i kommunegruppa dividert med talet på sysselsette som bur i kommunen i vedkomande kommune-gruppe. Tala i B-kolonnen er uvegde gjennomsnitt. Døme:

Eit uvegde gjennomsnitt for nærpending ut er:

$$\sum_{j=1}^{n_j} NPU_{ij} / SB_{ij}$$

Sjå elles note til tabell 1.

1. Landbrukskommunar.
2. Mindre sentrale, blanda landbruks- og industri-kommunar.
3. Sentrale blanda landbruks- og industrikommu-nar.
4. Fiskerikommunar.
5. Mindre sentrale industrikommunar.
6. Sentrale industrikommunar.
7. Særleg sentrale, blanda tenesteytings- og indu-strikkommunar.
8. Blanda tenesteytings- og industrikommunar elles.
9. Andre kommunar.

Dels som eit alternativ til denne kommunetype-oppdelinga og dels som eit tillegg til denne har vi nytta fylke til å karakterisere kommunane.

I tabell 1 er det gitt døme på utrekningar som er gjorde for kvar kommune for å få fram grad av sysselsettingskonsentrasjon og grad av pendling av ymse slag. Vi har i denne tabellen valt ut dei kommunane innanfor kvar av dei 9 kommunegruppene som har høgast og lågast grad av sysselsettings-konsentrasjon målt med den delen av total syssel-setting som arbeider i dei fire største føretaka i kommunen. (I Ringstad [4] er det med slike utrek-ningar for alle kommunane i landet.)

Vi ser av denne tabellen at det er sær store ulikskapar også innan dei einskilde kommunetypene både når det gjeld pendling og sysselsettingskon-sentrasjon. Det er elles sjølvstøtt vanskeleg å nytte innhaldet i denne tabellen til å analysere desse

sidene ved arbeidsmarknaden ettersom dei kommu-nane som er med er nokså u-typiske. Vi kan likevel peike på at tabellen gir eit visst grunnlag for å meine at utpendlinga er størst i utkantkommunar der sysselsettingskonsentrasjonen er lågast, medan det motsette er tilfelle for sentrale kommunar. Inn-pending synes som ein kunne vente jamt over å vere størst for kommunar med høg sysselsettings-konsentrasjon. Utrekningar i neste avsnitt gir oss eit betre grunnlag til å drøfte slike samanhengar.

Tabell 2 gir grunnlag for å vurdere forskjellar mellom dei ulike kommunetypene når det gjeld pendling og sysselsettingskonsentrasjon. Denne ta-bellen gir gjennomsnitt for kvar kommunetype for dei variable vi har innført. Vi ser at ulikskapane mellom kommunetypene er store anten vi nyttar vegde eller uvegde gjennomsnitt. (I noten til tabell 2 er det gjort greie for kva som ligg i dei to måtane å måle gjennomsnitt på.) F-testar gir då og som resultat at alle dei ulike variable viser systematisk variasjon mellom kommunetypene.⁶⁾

⁶⁾ Denne testen er (noko upresist formulert) basert på ein storleik (F-verde) som måler variasjonen i ein variabel mellom nærare fastsette grupper (i dette til-felle kommunetypar) i høve til variasjonen innan grup-pene. Vi har då teke omsyn til den variasjonen som har si «årsak» i at kommunane høyrer til ulike fylke. Under føresetnad av at dei einskilde variabelverdiane er uavhengige og normalfordelte kan vi med 5 % sjanse for å ta feil påstå at dei variable viser systematisk variasjon mellom gruppene dersom F-verdet er større enn 2. Vi ser at dette er tilfelle — med sær god mar-gin — for alle variable i tabell 2.

Tabell 3. Pendling og sysselsettingskonsentrasjon etter fylke.¹⁾

	Nærpend- ling ut		Fjern- pendling ut		Annan pendling ut		Total utpend- ling		Nærpend- ling inn		Fjern- pendling inn		Total innpend- ling		Netto utpend- ling		Syssel- settingskon- sentrasjon 4 største		Syssel- settingskon- sentrasjon 8 største	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
ØSTFOLD	24.2	27.0	3.5	5.6	6.5	7.8	34.4	40.4	26.6	18.1	1.3	1.3	28.0	19.4	8.9	23.1	25.9	21.7	31.4	26.3
AKERSHUS	7.9	11.0	42.8	35.1	3.7	4.3	54.6	50.4	13.1	9.8	12.4	8.4	25.6	18.2	39.0	39.0	13.5	13.2	18.2	17.9
OSLO	0.0		2.7		2.0		4.7		0.0		25.1		25.1		-27.1		3.4		5.8	
HEDMARK	10.6	8.9	7.1	7.8	4.0	4.0	21.8	20.7	11.9	7.9	0.9	1.2	12.8	9.1	10.4	12.5	11.1	11.2	15.3	15.0
OPPLAND	5.7	5.4	7.1	7.5	3.4	3.5	16.3	16.4	6.3	4.3	1.5	1.4	7.9	5.7	9.3	11.0	14.0	12.3	17.8	16.0
BUSKERUD	11.2	10.7	7.7	6.3	4.2	4.9	23.1	21.9	12.2	6.5	3.9	2.2	16.1	8.7	8.4	14.4	16.7	16.3	22.3	21.3
VESTFOLD	25.1	26.7	3.7	5.1	10.9	10.1	39.8	41.9	29.0	18.9	1.4	1.7	30.4	20.6	13.5	19.4	22.6	22.2	28.7	27.8
TELEMARK	12.5	11.1	2.1	3.2	5.9	5.9	20.7	20.2	13.5	6.8	1.1	1.2	14.6	8.0	7.1	12.4	25.2	16.9	31.0	21.3
AUST-AGDER	20.4	17.6	3.5	4.4	11.4	10.3	35.4	32.3	23.6	15.7	1.6	1.7	25.2	17.4	13.6	16.5	18.3	18.6	22.9	22.8
VEST-AGDER	7.6	13.6	1.0	1.1	7.6	8.0	16.3	22.7	8.2	6.2	2.4	1.7	10.6	7.9	6.5	15.7	14.6	14.3	19.6	18.3
ROGALAND	11.0	11.5	0.7	1.0	7.0	6.2	18.8	18.7	11.8	7.3	0.8	0.6	12.6	7.9	7.1	11.4	16.4	16.7	20.9	20.3
HORDALAND	5.1	6.0	22.7	10.7	8.3	10.8	36.2	27.5	6.9	4.3	6.8	3.6	13.7	7.9	26.1	21.1	21.6	19.4	26.4	23.5
BERGEN	0.0		10.3		5.9		16.3		0.0		36.0		36.0		-30.9		8.8		12.1	
SOGN OG FJORDANE	3.4	4.0	1.1	1.3	6.4	6.7	11.0	12.0	3.6	3.3	1.6	1.6	5.3	4.9	6.1	7.0	16.5	13.3	19.7	16.3
MØRE OG ROMSDAL	4.6	7.0	0.8	1.1	9.5	10.8	15.0	18.9	5.1	3.4	0.6	0.5	5.7	3.9	9.9	15.3	14.1	16.2	18.9	21.2
SØR-TRØNDE- LAG	5.6	9.6	1.0	1.5	5.5	7.5	12.2	18.6	5.9	3.5	1.7	1.0	7.6	4.5	5.0	14.6	7.5	10.9	11.4	14.0
NORD- TRØNDELAG	2.9	3.9	3.0	2.5	6.2	7.4	12.3	13.8	3.2	3.5	0.8	0.9	4.0	4.4	8.6	9.3	13.4	13.4	16.7	15.8
NORDLAND	3.3	4.2	1.2	1.7	14.1	19.6	18.6	25.5	3.8	3.2	0.7	0.9	4.6	4.1	14.8	22.1	17.0	13.1	20.5	16.2
TROMS	4.2	7.3	2.6	4.1	15.8	20.1	22.7	31.5	5.1	4.2	1.1	0.9	6.2	5.1	17.7	27.6	9.6	12.6	13.0	15.6
FINNMARK	3.1	4.4	0.9	1.0	15.1	18.2	19.1	23.6	3.6	3.7	2.6	3.2	6.2	6.9	13.8	17.8	20.5	19.8	25.8	25.6
F-verde	-	5.1	-	11.1	-	8.6	-	6.1	-	6.0	-	2.0	-	5.2	-	2.0	-	1.5	-	1.8

1) A og B har tilsvarende innhold som i tabell 2, sjå note til denne tabellen. Sjå og note til tabell 1.

Dette kan vi og seie er ein test på kor god kom-
munetypeklassifikasjonen er med omsyn til ulik-
skapar i viktige tilhøve arbeidsmarknaden i kom-
munane. Eit reint geografisk/administrativt krite-
rium som fylke, er dårlegare i så måte, ettersom
ein i tabell 3 har langt lågare F-verde for mest alle
variable.⁷⁾ Særleg gjeld dette for sysselsettings-
konsentrasjonsvariablane.

Av innhaldet i tabell 2 legg vi elles merke til at
nærpendling ut er mest dominerande i blanda indu-
stri og jordbrukskommunar, sentrale industrikom-
munar og delvis blanda tenesteytande kommunar.
Særleg er det stor utpendling i ei rad sentrale indu-
strikommunar, noko som truleg kan ha samband
med ein kombinasjon av einsidig (til dels konjunk-
turmessig sårbar) næringsliv i bustadkommunen og
etter måten lett tilgang på arbeid i nærliggande
kommunar.

For fjernpendlinga dominerer dei typiske for-
stadskommunane til Oslo og Bergen som i stor grad
er sentrale blanda tenesteytande og industrikom-
munar. Annan pendling ut er naturleg nok (jfr.
definisjon i noten til tabell 1) mest dominerande i
typiske fiskerikommunar. Totalt er då og utpend-
linga relativt sett størst i sentrale kommunar og i
fiskerikommunar.

7) Vi kan likevel med høgst 5 % sjanse for å ta feil
seie at alle variable, bortsett frå ein (sysselsettings-
konsentrasjon, 4 største), viser systematisk variasjon
med fylke. Kritisk grense for F-verdet er her 1.7. Jfr.
elles note 6.

Nærpendling inn finn vi særleg i sentrale indu-
strikommunar og i blanda tenesteytande og industri-
kommunar, mest i dei sentrale. Stor grad av inn-
pendling finn ein og i mindre sentrale landbruks-
og industrikommunar, medan mindre sentrale indu-
strikommunar ligg lågt, noko som nok har med geo-
grafiske og kommunikasjonsmessige tilhøve å
gjere.⁸⁾

Til slutt merkar vi oss i tabell 2 at det er store
ulikskapar i sysselsettingskonsentrasjon mellom
kommunetypane. I stor grad er nok desse ulikska-
pane resultat av ufullstendig dekning av næringane
i Bedriftsregisteret, samt av at føretak ikkje er noko
god eining å gå utifrå når ein skal måle konsentra-
sjon i produksjons- og arbeidslivet.

Av tabell 3 ser vi at nærpendlinga er relativt sett
størst i Øst- og Vestfold og Aust-Agder. Fjernpend-
linga (dvs. pendling over fylkesgrensene) er som
ein kunne vente avgjort mest dominerande for Oslo-
og Bergen-regionane. Fjernpendling ut er elles om-
fattande i Hedmark, Oppland og Buskerud og det
er grunn til å tru at pendling til Oslo slår sterkt
ut her.

Tala for annan pendling ut viser klårt fiskeri-
næringa si dominerande stilling i Nord-Norge, og at
sjøfart har ei sterk stilling i Vestfold og Aust-

8) Den store ulikskapen i vegd og uvegd gjennom-
snitt av netto utpendling for kommunetype 7 har først
og fremst si årsak i at Oslo og Bergen (med negativ
netto utpendling) går inn her og dominerer sterkt det
vegde gjennomsnittet.

Agder. Totalt sett leier Akershus klårt som utpendlarfylke ettersom halvparten av dei sysselsette som bur i dette fylket ikkje arbeider i bustadkommunen. For Hordaland som langt på veg står i same stilling overfor Bergen som Akershus gjer overfor Oslo, er utpendlinga mindre dominerande, men likevel etter måten stor ettersom over $\frac{1}{3}$ av dei sysselsette som bur i fylket pendlar. På dette nivå og oppover mot Akershus sitt nivå ligg Øst- og Vestfold og Aust-Agder der den store totalpendlinga er eit resultat av stor nærpendling og annan pendling (hovudsakeleg sjøfolk).

Dei tala vi har for pendling er sjølvstykke sterkt påverka av gjeldande kommunegrensar. Ein bør difor hugse på at tala gjeld for den kommune- og fylkesinndelinga ein hadde i 1970. (Dette er særleg viktig for tala for Bergen og Hordaland.)

Trass i innvendingar ein kan gjere, skulle dei tala vi har nytta gje eit tåleleg bra inntrykk av omfanget av det ein i vanleg språkbruk ville kalle pendling i Noreg. Dei skulle og gje eit inntrykk av dei forskjellar der er i dei ymse typar av pendling både geografisk og mellom kommunar med forskjellig næringsgrunnlag.

4. Pendling og sysselsettingskonsentrasjon.

I dette avsnittet skal vi — så langt det lar seg gjere på grunnlag av det datamaterialet vi har — undersøke om det er nokon samanheng mellom konsentrasjon i den lokale arbeidsmarknaden og pendling. Hypotesen vi først og fremst vil granske er om sysselsettingskonsentrasjon fører til større pendling både inn og ut. Viktigaste årsaka til at ein kan tru dette er at stor sysselsettingskonsentrasjon i noko mon må falle saman med einsidig næringsstruktur med trong for særskilde typar av arbeidskraft. Ein skulle då tru at det er ein positiv samvariasjon mellom sysselsettingskonsentrasjon og vanskar med å dekke arbeidskrafttrongen ved hjelp av arbeidskraft som bur i kommunen. Det kan og føre til at ein del av arbeidskrafta som bur i kommunar med høg sysselsettingskonsentrasjon må til andre kommunar for å skaffe seg arbeid.

For å kunne granske desse hypotesane nyttar vi følgjande relasjonar:

$$\begin{aligned} \text{UP} &= A_{01} + A_{up} \text{SK} + U_1 \\ (1) \quad \text{IP} &= A_{02} + A_{ip} \text{SK} + U_2 \end{aligned}$$

der UP er utpendling og IP er innpendling. SK er sysselsettingskonsentrasjon og U-ane er tilfellelege ikkje-kjende variable. Vi reknar med at verdiane til ein U-variabel følgjer ei og same normalfordeling. A-ane er konstantar som vi ynskjer å rekne ut storleikane på. Om våre hypotesar er rette, vil vi få at A_{up} og A_{ip} er positive.

Ettersom store føretak som regel betaler løner som ligg over gjennomsnittet for det området dei ligg i, er det grunn til å tru at det er nærare samanheng mellom innpendling og sysselsettingskonsentrasjon. Dette inneber i så fall at A_{ip} er større enn A_{up} .

For å kunne teste moglege skilnader i verdiane på A_{ip} og A_{up} nyttar vi relasjonen.

$$(2) \text{NUP} = A_{03} + A_{nup} \text{SK} + U_3$$

der NUP er netto utpendling som tilnærma er lik UP—IP, jfr. definisjonane av desse variable i note til tabell 1. U_3 reknar vi med har same eigenskapar som U_1 og U_2 . Ut frå det vi har sagt ovanfor skulle ein altså tru at A_{nup} er negativ.

I samband med relasjonane ovanfor har vi ikkje sagt noko om kva for konsentrasjonsvariabel vi vil nytte. Ettersom dei to konsentrasjonsmåla kan ha noko forskjellig verknad på pendlinga vil begge bli nytta. Særleg er det grunn til å tru at sysselsettingsdelen til dei 8 største føretaka (SK (8)) har større verknad på innpendlinga enn sysselsettingsdelen til dei 4 største føretaka (SK (4)). Den viktigaste årsaka til dette er at stor «breidde i toppen» truleg inneber relativt større trong for arbeidskraft utanfrå. Likevel er denne hypotesen noko tvilsam ettersom spreidinga over næringar mellom dei 8 største føretaka jamt over nok er større enn spreidinga for dei 4 største føretaka.

For å kunne analysere verknadene på pendlinga av forskjellar i breidde i toppen nyttar vi relasjonar av typen

$$(3) \text{UP} = A_{04} + A_{1up} \text{SK} (4) + A_{2up} \text{SK} (8) + U_4$$

og tilsvarende for IP og NUP i staden for UP. U_4 har same innhald og er tillagt same eigenskapar som U-ane ovanfor. I desse utrekningane er vi interesserte i å finne nettoverknadene av sysselsettingskonsentrasjon på pendling. Med dette meiner vi verknadene som er igjen etter at vi har teke omsyn til dei verknadene som har si årsak i at kommunane er av forskjellig slag og høyrer til forskjellige fylke. For å finne ut kor mykje desse faktorane har å seie for resultatane våre har vi og rekna ut A-verde når vi berre tek omsyn til ein type ulikskapar (dvs. anten skilnad i kommunetype eller skilnad geografisk).

Resultata er presenterte i tabell 4. Der går det klårt fram at verknadene av konsentrasjon er større for innpendlinga enn for utpendlinga. Resultata er elles forbausande lite påverka av om vi tek omsyn til at kommunane er av ulik type og høyrer til ulike fylke eller om vi berre tek omsyn til ein av ulikskapane.

Det som kanskje er mest merkverdig er verknadene på pendlinga av «breidde i toppen». Dette får vi fram når vi samstundes nyttar SK (4) og SK (8) som forklaringsvariable. Merk då at sysselsettingsdelen til dei 4 største føretaka og er med i SK (8). Dvs. verknadene av sysselsettingsdelen til dei 4 største føretaka er $A_1 + A_2$ medan verknadene av sysselsettingsdelen til dei 4.—8. største føretaka er A_2 .

Når vi berre har med SK (4) inneber det implisitt at vi forutset at sysselsettingsdelen til dei 5.—8. største føretaka ikkje har nokon verknad (dvs. $A_2 = 0$). Når vi berre har SK (8) med inneber det at vi forutset same verknad på pendlinga av dei 4 største som av dei 5.—8. største føretaka. Når vi så tek med både SK (4) og SK (8) opnar vi for det tilfellet at dei 4 største og dei 5.—8. største føretaka kan ha forskjellig verknad på pendlinga.

Når ein ser på utrekningane for det sistnemnde

Tabell 4 Resultat for relasjonar som uttrykker pendling som funksjon av sysselsettingskonsentrasjon.¹⁾

Avhengig variabel Dummy-variable for:		Total utpendling (UP)			Total innpendling (IP)			Netto utpendling (NUP)		
Kommune-type	Fylke	A _{1UP}	A _{2UP}	R	A _{1IP}	A _{2IP}	R	A _{1NUP}	A _{2NUP}	R
x		0.077 (0.074)		0.599	0.289 (0.043)		0.635	-0.197 (0.101)		0.423
	x	0.084 (0.058)		0.581	0.232 (0.035)		0.587	-0.124 (0.081)		0.360
x	x	0.039 (0.070)		0.695	0.262 (0.041)		0.709	-0.207 (0.102)		0.489
x			0.098 (0.070)	0.600		0.290 (0.041)	0.640		-0.172 (0.097)	0.422
	x		0.104 (0.055)	0.583		0.233 (0.033)	0.595		-0.103 (0.076)	0.359
x	x		0.064 (0.067)	0.696		0.265 (0.039)	0.713		-0.178 (0.098)	0.488
x		-0.601 (0.373)	0.661 (0.356)	0.603	-0.229 (0.217)	0.504 (0.207)	0.642	-0.528 (0.513)	0.322 (0.490)	0.424
	x	-1.122 (0.386)	1.144 (0.362)	0.594	-0.624 (0.231)	0.811 (0.217)	0.604	-0.700 (0.541)	0.545 (0.507)	0.364
x	x	-0.707 (0.360)	0.724 (0.345)	0.699	-0.228 (0.214)	0.480 (0.205)	0.714	-0.674 (0.532)	0.457 (0.510)	0.491

1) Eit kryss for kommunetype og/eller fylke inneber at vi har teke bort den variasjonen i dei variable som har si årsak i at dei høyrer til forskjellige kommunetyper og/eller fylke. Vi har nytta minste kvadraters metode til å rekne ut A-verdiane. Tala i parentes er standardavvik til dei tilhøyrande utrekna verdiane på parametrane. Vi kan seie at ein parameter er forskjellig frå null med høgst 5% sjanse for å ta feil dersom den utrekna parameterverdien er minst dobbelt så stor som standardavviket. Minste kvadraters metode er det gjort greie for i ei rad lærebøker, jfr. t.d. Johnston (1). R er den multiple korrelasjonskoeffisienten.

tilfellet, synes det å vere klårt at det er storleiken på sysselsettingsdelen til dei 5.—8. største føretaka som er mest avgjerande. Dette gjeld både ut- og innpendling, men klårast for utpendling noko som kan tyde på at breidde i toppen òg jamt over inneber meir einsidig næringsliv. Dette resultatet er truleg sterkt påverka av den mangelfulle næringsdekninga i konsentrasjonstala våre, men kunne likevel fortene vidare gransking.

Resultata våre tyder på at høg del til dei 4 største føretaka inneber redusert netto utpendling, medan stor sysselsettingsdel for dei 5.—8. største føretaka fører til at utpendlinga blir større. Det førstnemnde resultatet var i samsvar med det som venta på førehand, det siste noko meir uventa.

Alt i alt er nok opplegget her for grovt til at vi kan rekne med å få anna enn indikasjonar på moglege samanhengar mellom sysselsettingskonsentrasjon og pendling. Så langt resultata går kan ein seie at dei stort sett stør det ein kan rekne som rimelege hypotesar om slike samanhengar. Det er og verdt å peike på at resultata synes å vere nokså robuste i og med at dei berre i liten grad er påverka av om ein tek omsyn til at kommunane er ulike både næringsmessig og geografisk eller ikkje.

5. Avsluttande merknader.

Trass i mange svake sider skulle det materiale som her er lagt fram og analysert vere av interesse. Særleg interesse har det i samband med analysar av strukturelle endringar i næringslivet og dei sosiale verknadene som desse har. Det er klårt at vanlegvis vil etablering av store einingar i små samfunn — og dei fleste norske samfunn er små — måtte føre til

større pendling. For mange vil dette bli permanent medan det for andre vil vere ein mellomfase, før flytting. Mellom anna av denne grunn ville det vere sterkt ønskjeleg med skikkeleg registrering av pendling oftare enn i samband med kvar folketeljing, ettersom endringar i pendlingsomfanget skulle gje dei god indikasjon på flyttepotensialet på det lokale plan.

Utsiktene til å få betre konsentrasjonstal skulle betrast etter kvart som ein byggjer ut Bedriftsregisteret i Statistisk Sentralbyrå. Som nemnt gjeld dette med omsyn til meir fullstendig dekning av næringane. Det er og å vone at ein seinare får datagrunnlag som gir høve til å nytte einingar av typen konsern i staden for føretak.

Når det empiriske grunnlaget for variable av den typen vi har nytta blir betre, bør det vere av såpass stor interesse at dei kjem med som ein del av regional og/eller sosial og/eller arbeidsmarknadsstatistikk her i landet.

Analysen vi har utført av moglege samanhengar mellom sysselsettingskonsentrasjon og pendling må nødvendigvis bli nokså primitiv og gjennomsnittsprega. At slike samanhengar er til stades synes resultata våre å vise nokså klårt. Mest overraskande er nok at breidde i konsentrasjonen (stor sysselsettingsdel for dei 5.—8. største føretaka) synes å medføre klårt sterkare pendling både ut og inn, sterkast for utpendling slik at netto utpendling og blir forsterka. Det tyder på ein nær samanheng mellom einsidig næringsliv og breidde i konsentrasjonen. Dette er en konklusjon vi må sjå i ljøs av den manglande næringsdekkinga i konsentrasjonsmåla våre. Ettersom dei er sterkt dominerte av industri, inne-

ber resultatene at særleg utpendlinga har ein tendens til å vere større i kommunar med mange store industriføretak samanlikna med kommunar med få store industriføretak.

Makt/avmaktspektet ved sysselsettingskonsentrasjonen må og få ei nokså overfladisk handsaming på grunn av dei store ulikskapane som ein finn mellom dominerande føretak. Slike ulikskapar er diskuterte på meir spekulativt grunnlag i avsnitt 2 der det framgår at for ein del næringar kan ein nok seie at den sams avmakt som føretak/arbeidstakarar har overfor ytre omstende er meir påfallande enn makta til dei store einingane i den lokale arbeidsmarknaden. Likevel er det nok rett å hevde at alt anna likt har dei store einingane en sterkare posisjon i arbeidsmarknaden enn små einingar og såleis relativt sett er i ein maktposisjon. Men her, som på så mange andre område når slike spørsmål blir tekne opp, kan ein ha ei kjensle av at skilnadene frå stor-

føretak til storføretak er såpass store at ein vanskeleg kan trekke konklusjonar som kan seiast å gjelde generelt.

LITTERATUR:

- [1] Johnston. J.: «*Econometric Methods*», New York 1972.
- [2] Rideng, A.: «Klassifisering av kommunene i Norge i 1974». Artikler nr. 67, Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1974.
- [3] Ringstad, V.: «Lokal sysselsettingskonsentrasjon og pendling.» *Arbeidsnotat* nr. 34, Maktutredningen, Bergen 1975.
- [4] Sandal, J.: «Potensielle arbeidskraftregioner i Norge», *Rapport* 18, Norsk institutt for by og regionforskning, Oslo 1971.
- [5] Statistisk Sentralbyrå: «*Folke og boligstelling 1970*», Hefte II. NOS, Oslo 1975.
- [6] Statistisk Sentralbyrå: «*Lønns- og sysselsettingsstatistikk Statens Embets- og tjenestemenn 1. oktober 1975*» NOS, Oslo 1976.
- [7] Statistisk Sentralbyrå: «*Nye distriktstall*» 5/76, Oslo 1976.

LIKESTILLINGSRADET

Konsulent

ØKONOM ELLER REALIST

Likestillingsrådet søker sosialøkonom/siviløkonom eller realist som konsulent i sekretariatet. Den som ansettes vil få variert arbeid men særlege oppgaver som gjelder arbeidslivet og lønsspørsmål. Arbeidet vil omfatte saksbehandling, utarbeidelse av lønns- og sysselsettingsoversikter og -analyser, samt bearbeiding av data om kvinners og menns stilling på ulike områder.

Personer med annen høgere utdanning som har statistikk/økonomi i fagkretsen kan også søke.

Nærmere opplysninger ved administrativ leder Kari Vangsnes i tlf. 11 78 30.

Lønnstrinn 18 — 21.

Søknader sendes innen 25. januar til

LIKESTILLINGSRADET,

C. J. Hambros plass 5,

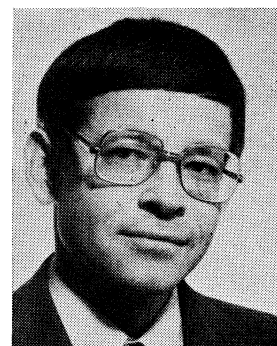
Oslo 1

"The Corporate Economist,,

— en stilling i næringslivet for en sosialøkonom
som sosialøkonom

AV

AVDELINGSSJEF JAN ERIK KORSÆTH
NORSK HYDRO A.S

Den økonomiske ustabilitet som har markert seg de seneste år, har skapt forventninger om at konjunktursvingningene i fremtiden kan bli både hyppigere og heftigere enn det vi er vant til. Dette har ført til at et økende antall bedrifter mer bevisst trekker konjunkturrelle forhold inn i sin planlegging. I utlandet er dette ofte formalisert gjennom en funksjon som Corporate Economist. Hovedoppgaven til en Corporate Economist vil være analyser av konjunktursituasjonen og hvordan denne påvirker bedriftens arbeidsbetingelser. Dermed kan informasjon om ytre økonomiske, sosiale og politiske forhold eksplisitt trekkes inn i planleggingen innenfor fundamentale områder som produksjon og markedsføring, finansiering og personalpolitikk.

1. Introduksjon

Den amerikanske stillingsbetegnelsen Corporate Economist har såvidt vites ikke fått noen tilfredsstillende oversettelse verken til norsk eller noe annet skandinaviske språk. Forklaringen er trolig at en egen funksjon som overvåker av bedriftenes ytre økonomiske miljø til nå ikke er blitt så klart definert og utviklet her i Skandinavia som tilfellet særlig er i USA. Men i Sverige er ledende bedrifter i full gang med å utvikle denne funksjon. Det er anslått at 10—15 svenske bedrifter har en systematisk konjunkturovervåkning. Norske bedrifter er nå i ferd med å komme etter.

Det er naturligvis ikke noe nytt at større bedrifter trekker informasjon om ytre makroøkonomiske forhold eksplisitt inn i sin planleggings- og beslutningsprosedyre. Det nye ligger i at bedriftene etablerer egne stillinger for høyt kvalifiserte økonomer, med hovedoppgave å følge og forutsi den konjunkturrelle, politiske og sosiale utvikling nasjonalt og internasjonalt. Dessuten medfører stillingen et ansvar for å få denne informasjon spredt til de relevante nøkkelpersoner i bedriftene.

At ledende bedrifter i mange land har følt et økende behov for å etablere Corporate Economist-funksjonen har flere årsaker. De to viktigste er trolig:

- Øket ustabilitet i bedriftenes ytre økonomiske forhold som to-sifrede inflasjonsrater, rekordhøye rentesatser, uro på valutamarkeder og «kriser» av forskjellige slag innen energi- og råvaresektoren.
- Utviklingen i bedriftsstrukturen mot større en-

heter med eksport og/eller produksjonsinteresser i flere land.

Disse forhold har ført til at problemer som tidligere var en del av det langsiktige strategiske bilde nå hører med blandt de daglige problemstillinger, og har økt toppledelsens behov for systematisk konsernplanlegging både på kort og lang sikt. I såvel budsjettering som langtidsplanlegging vil Corporate Economist-funksjonen gi verdifulle bidrag til klarleggingen av bedriftens ytre arbeidsbetingelser. Meget tyder på at en inngående kjennskap til disse betingelser vil få økt relativ betydning i tiden fremover. Derfor satser stadig flere bedrifter på en systematisk konjunkturbedømmelse, og en oppfølging av de politiske og sosiale spørsmål som er en integrert del av konjunkturbildet.

2. Nærmere beskrivelse av funksjonen

Hovedoppgaven til en Corporate Economist vil være analyser av konjunktursituasjonen og utarbeidelse av økonomiske prognoser. Disse prognoser vil alt etter aktuelle behov være av makro- eller mikroøkonomisk art, de kan dekke nasjonale eller internasjonale forhold og de kan være kort- eller langsiktige.

Basisdata om konjunkturrelle forhold til bruk ved utarbeidelse av analyser og prognoser er normalt ikke noe stort problem å fremskaffe. De publiseres i dag regelmessig i store mengder fra forskjellige kilder både nasjonalt og internasjonalt. Metodene ved anvendelsen av dataene i bedriftene varierer over hele skalaen fra de enkleste trendanalyser til store og kompliserte økonometriske modeller. Disse modellene kan være utviklet innenfor bedriften selv og «skreddersydd» for denne. Dette gjelder særlig modeller for mikroøkonomiske prognoser, dvs. forhold relatert til bedriftens egen bransje. For makroøkonomiske forhold er det ikke uvanlig å kjøpe data

Jan Erik Korsæth tok Sosialøkonomisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1964. Siden 1965 har han vært ansatt i Norsk Hydro med arbeidsoppgaver knyttet til budsjettering og langtidsplanlegging. Fra 1968 var han i to år engasjert av OECD i Paris.

fra konsulentfirmaer, som særlig i USA og England har utviklet omfattende økonomiske prognosemodeller. Noen få norske firmaer kjøper i dag slike tjenester.

Men uansett hjelpemidler, vil det være den faglige dyktighet til den enkelte Corporate Economist i vurderingen av de informasjoner han har til rådighet av kvalitativ og kvantitativ art som blir avgjørende for bedriftenes nytte av funksjonen. Mange av de som i dag arbeider som Corporate Economist vil nok rangere betydningen av et godt utbygd personlig kontaktnett nasjonalt og internasjonalt som den viktigste forutsetning for å kunne gjøre en god jobb.

Selv om den økonomiske prognostiseringen vil være hjørnesteinen i virkeområdet for en Corporate Economist, vil vedkommende i de fleste bedrifter også bli trukket inn i andre oppgaver. Det gjelder spesielt saker for toppledelsen i saker der kjennskap til generelle økonomiske forhold eller kvantitative teknikker er av spesiell betydning. Som eksempler kan nevnes

- Lønnsomhetsanalyser
- Oppkjøp av andre bedrifter
- Formulere uttalelser fra bedriftens side om aktuelle økonomiske og industripolitiske spørsmål
- Utarbeide foredrag, artikler, etc. for medlemmer av bedriftsledelsen
- Vurdering av forskjellige former for kvantitative ledelsesteknikker

I erkjennelse av at Corporate Economist-funksjonen først og fremst er en service-funksjon for toppledelsen, er den organisasjonsmessig vanligvis gitt en frittstående plassering med korte og åpne rapporteringslinjer til de viktigste beslutningstagerne. Særlig i amerikanske bedrifter er lederen for funksjonen gitt en høy administrativ status. Dette henger nok tildels sammen med at mange av disse er rekruttert utenfra bedriften etter først å ha skapt seg et navn som økonomer ved universiteter, forskningsinstitusjoner, banker, etc. Det samme er ofte også tilfelle i europeisk industri.

En amerikansk undersøkelse¹⁾ viser at den «typiske» Corporate Economist har universitets eller høyskoleutdannelse i økonomi, gjerne kombinert med en Ph.D., er mellom 30 og 50 år, og har tidligere erfaring med økonomisk analysearbeid også fra andre bedrifter eller organisasjoner.

3. Anvendelse av makroøkonomiske data i bedriftens styring og planlegging

Som nevnt tidligere er de makroøkonomiske analysene det viktigste element i Corporate Economist-funksjonen. At anvendelsen av makroøkonomiske data nå blir trukket stadig sterkere inn i planleggingsprosedyrer og beslutninger, må sees i sammenheng med de nye muligheter som EDB-teknikken har skapt for å håndtere kvantifiserte variable (og sammenhengene mellom dem i kompliserte funksjonssammenhenger). Viktig er også de tilhørende muligheter for analysing av usikkerheter ved alternativer kjøring eller simuleringsspill.

En amerikansk undersøkelse, som sannsynligvis

¹⁾ Gjennomført av The Conference Board, New York.

også er dekkende for europeiske forhold, viser følgende relative rangering mellom de viktigste makroøkonomiske basisvariable brukt av bedrifter i analyser for økonomisk utvikling (bruken av variable uttrykt i prosent i forhold til bruken av bruttonasjonalproduktet, som klart topper listen).

Indikatorer	Relativ vekt (%) (BNP = 100)
Prisutvikling	50
Industriproduksjon	35
Valutakurser	30
Sysselsetting	25
Boligbygging	25
Betalingsbalansen	10
Disponibel personlig inntekt	10

I tabell 1 er det for hver av en bedrifts hovedfunksjoner gitt en skjematisk oversikt over hvilke makroøkonomiske data og utviklingstrender som kan være mest interessante for konkret bruk i bedriftens planleggings- og styringsprosedyrer. Oversikten gjør naturligvis intet krav på å være fullstendig, men skulle gi et typisk bilde av anvendelsesmåtene for en rekke bedrifter. Betydningen av de forskjellige områder vil naturlig variere fra bransje til bransje, og fra bedrift til bedrift. Men en relativt generell konklusjon synes å være at har man først fått etablert Corporate Economist-funksjonen på en hensiktsmessig måte, så har anvendelsesmulighetene raskt vist seg å være langt mer omfattende enn man opprinnelig regnet med.

Betydningen av bruken av konjunkturdata inn i forskjellige anvendelser som er eksemplifisert i tabell 1, kan best summeres opp ved å peke på den aktive konjunkturplanlegging som det her legges grunnlaget for. Ved en systematisk bedømming av konjunktursituasjonen og etableringen av sammenhengen mellom den og bedriftens egne «konjunkturcykler» (samlet og fordelt på markeder/produkter), er grunnlaget lagt for viktige beslutninger for å møte konjunktursvingningene.

På kortere sikt kan det f.eks. være tale om å klare av en lavkonjunktur gjennom en fornuftig lagerinvestering, som antagelig er bedriftenes viktigste konjunkturpolitiske instrument. De samfunnsøkonomiske fordeler er også åpenbare idet sysselsettingen opprettholdes og lagerbeholdningen utsetter flaskehalsproblemer og inflasjonstendenser når oppgangskonjunkturen kommer. Investeringer i produksjonsutstyr i perioder med lavkonjunktur kan også ha store fordeler sett både fra bedriftenes og samfunnets side.

Men som for myndighetenes konjunkturpolitikk, er valg av tidspunkt for og omfanget av forskjellige tiltak en kritisk faktor for bedriftenes mer kortsiktige konjunkturplanlegging. Det er her vurderingene til bedriftenes Corporate Economist bl.a. får sin store betydning.

På lengre sikt vil tiltakene først og fremst ta sikte på å minske den totale konjunkturfølsomhet gjennom satsing på nye produktområder, eventuelt også nye markeder, men med en hensiktsmessig tidsforskyvning av konjunkturcyklene.

Kartleggingen av egne konjunkturbevegelser for

Tabell 1. *Anvendelsesområder for makroøkonomiske data i planlegging og styring.*

FUNKSJON	DATA	ANVENDELSER
Toppleddelse	— Generelt bilde med trends i økonomisk vekst — Faseforskyvning konj.forløp — Myndighetenes øk.politikk	1. Kortsiktig totalstyring og budsjettering 1—3 år 2. Langsiktige strategioverveielser 10 år 3. Policy-standpunkter
Finansiering/ investering	— Kredittmarkedet — Rentesatser — Inflasjonsrater — Valutakurser — Langs. kap. strømmer	1. Finansiell planlegging i kap. tilgang/kap. anvendelser 2—5 år 2. Investeringsbudsjetter 1—3 år 3. Lånepolitikk 4. Valutasikring
Økonomi/ produksjon	— Skatte/avgiftspolitik — Arbeidskraftomkostninger — Råvarekostnader — Div. prisindekser — Kapasitetsutnyttelse	1. Resultatbudsjetter 1—3 år 2. Vurdering av usikkerhet i resultatutv. 3. Produksjonsplaner 4. Innkjøpspolitikk råvarer/energier
Markedsføring	— Disp. privat inntekt — Offentlige budsjetter — Utenriksøkonomi — Engros/konsumprisindekser — Handelspolitikk/toll	1. Salgsplaner kort/lang sikt 2. Etterspørselsmodeller 3. Prispolitikk 4. Lagerpolitikk ferdigvarer 5. Vurdering nye markeder
Personal	— Lønns/inntektsutvikling — Private skatteforhold — Arbeidsmarked — Boligmarked	1. Bemanningsplaner 2—5 år 2. Personalkostnadsbudsjetter 1—3 år 3. Bakgrunn for forhandlinger om lønn og andre arb.forhold

bedriftens bransjer, produktområder og spesialmarkeder blir således det grunnleggende element i bedriftens konjunkturplanlegging både på kort og lang sikt. Dette kan ofte være en meget tidkrevende og vanskelig oppgave, der historiske data og markedsføringsleddet vil være de naturlige informasjonskilder. Når dette er gjort gjenstår så å knytte forbindelseslinjene mellom bedriftens spesielle svingninger og den generelle makroøkonomiske konjunkturutvikling. Dermed er grunnlaget lagt for å trekke makroøkonomiske prognosedata inn i planleggings- og beslutningsprosedyrene som skissert i tabell 1.

4. Avsluttende kommentarer

Corporate Economist-funksjonen er først og fremst en servicefunksjon for bedriftsledelsen. Derfor er et aktivt engasjement fra ledelsens side i bruken av konjunkturdata en første forutsetning for etablering av funksjonen. Betydningen av funksjonen som ledelsesverktøy er vanligvis økende med bedriftens størrelse og naturligvis med graden av konjunkturfølsomhet i den bransjen man er i. Knappt noen del av produksjonslivet har i dag en inntjening som ikke er konjunkturavhengig, selv om det i noen tilfelle kanskje kan se slik ut i første omgang. Det kan nok generelt være en tendens til å undervurdere egen konjunkturavhengighet.

Det er naturlig nok innenfor de områder som vanligvis betegnes som særdeles konjunkturfølsomme,

at Corporate Economist-funksjonen er mest og best etablert. Typiske eksempler på dette er lettmotorkar, biler og shipping. Generelt må det kunne sies at Corporate Economist-funksjonen ligger særlig vel tilrette i bedrifter som driver en systematisk budsjettering og langtidsplanlegging, og som har et internasjonalt engasjement. Dette engasjement kan være i form av produksjonsenheter i flere land, eksportinteresser eller finansielle operasjoner utenlands.

Etableringen av Corporate Economist-funksjonen har også en klar samfunnsøkonomisk side. Den aktive konjunkturplanlegging den legger grunnlaget for, har som sin viktigste konsekvens en jevnere trend i bedriftens produksjon, sysselsetting og investeringer enn hva som ellers lett kunne blitt tilfellet. Bedriftens konjunkturplanlegging vil derfor ikke bare kunne gi store fordeler til bedriftene og dens ansatte, men også på et aktivt sett understøtte myndighetenes stabiliseringspolitikk i de forskjellige konjunkturfaser.

LITTERATUR

- The Corporate Economist, The Conference Board, New York, 1975.
- Företagen lär sig lura konjunkturen, Veckans Affärer, oktober 1975.
- International Forecasting Services, Chase Econometrics, New York.
- Uses of DIADDEM, Economic Models Group, London.

DEBATT

Muligheter for stordrift i jordbruket?

AV

JON FONKALSRUD

I en aktuell kommentar i Sosialøkonomen 8/76 ser Mørkved på det han kaller stordriftsfordeler og effektiviseringsmuligheter i norsk jordbruk. Hans kommentar kan delvis sees på som en fortsettelse av to diskusjonsinnlegg om inntektene i jordbruket i Sosialøkonomen 4/76 ved N. Aanesland og Ø. Gulbrandsen.

Mørkved tar utgangspunkt i lavinntektsproblematikken i jordbruket og stiller opp to alternative måter som han mener inntektsmessig jamnstilling mellom jordbruket og andre næringer kan oppnås på: enten ved økt effektivisering eller ved overføringer.

Mørkved slår til lyd for økt effektivisering fordi de grunnleggende problemene (inntektsproblemerne?) er av strukturell art og bare kan gis en varig løsning gjennom effektivisering. En varig løsning (når fantes det slike?) av disse strukturproblemene vil etter Mørkveds beregninger forutsette en fullstendig rasering av norsk jordbruk slik det er i dag. Fra å være et jordbruk basert på små og oversiktlige enheter, der familiens arbeidsinnsats er grunnlaget for mesteparten av produksjonen, vil hans forslag innebære en suveren verdensrekord i produksjonsspesialisering i jordbrukssektoren. Mørkved tenker seg fabrikkanlegg som kan dra nytte av beste teknikk, der arbeidsinnsatsen utføres av lønnsarbeidere.

Sjøl om en legger godviljen til og prøver å forestille seg fabrikkanlegg med 200 mjølkekyr, 500 storfe, 10 000 svin etc, er det vanskelig å forestille seg anlegg av en slik størrelsesorden i Norge, ikke så mye p.g.a. det trivielle spørsmål om oppløsning av eiendomsretten til de nåværende bruk, men fordi anlegg av en slik størrelse krever store sammenhengende, eller godt arronderte arealer av hensyn til den nødvendige fórproduksjon. Ikke urealistisk må en f.eks. regne med et areal på ca. 10 dekar for å dekke grovfôrbehovet hos ei ku. En fabrikk med en besetning på 200 kyr vil da anslagsvis kreve 2 000 dekar med noenlunde sammenhengende arealer i nærheten. Hvis en skal basere all mjølkeproduksjonen på slike fabrikker, vil det være nødvendig med 2 000 slike med tilliggende arealer på 2 000 dekar hver for å dekke det samlede behov for mjølk i Norge. En trenger ikke å ha lest mye av folkeskolens pensum i geografi eller reist særlig mye i Norge for å skjønne at mesteparten av dette landet med sine fjell, fjorder, myrer og vann ikke kan by på så mange og store sammenhengende fulldyrkede arealer.

Dette er en innvending som går litt på realismen i Mørkveds beregninger. En annen innvending er spørsmålet om hvorvidt en sterkt økt effektivisering

vil føre til en inntektsmessig jamnstilling. Hvis en tar en tur over dammen til USA der geografien og flere andre produksjonsbetingelser i jordbruket er mer i overensstemmelse med utgangspunktet for Mørkveds beregninger, vil en finne at på tross av et sterkt effektivisert jordbruk er det allikevel slik at det hersker forskjeller inntektsmessig mellom bønder og industriarbeidere. I 1973 var median årlige earnings for bønder \$6697 og for arbeidere utenom bønder \$8158. Når en i tillegg kan regne med at det ligger et større timetall (i gj.sn. 2 444 timer pr. sysselsatt pr. år i jordbruket i 1974) bak disse earnings for bønder, skjønner en fort at situasjonen når det gjelder den inntektsmessige jamnstillinga er den samme for de amerikanske bøndene som for de norske.

At det er helt andre dimensjoner og grad av effektivisering i det amerikanske jordbruket sammenliknet med dagens norske, innser en lett når en vet at den gj.sn. bruksstørrelse i USA målt i areal er på 1540 dekar (1975), mot 75 dekar i Norge, og den gj.sn. størrelsen på mjølkeproduksjonsbesetninger er ca. 40 kyr i USA mot under 10 i Norge. Tallene blir interessante når en samtidig vet at det ligger omtrent den samme arbeidsmengden bak driften av det gj.sn. amerikanske bruket som bak det norske. Sjøl om de amerikanske bøndene altså produserer mye mer enn de norske med den samme arbeidsinnsatsen ved hjelp av bedre teknikk, har de ikke kommet bedre fra det inntektsmessig.

Jeg håper nå på denne måten å ha tilbakevist Mørkveds påstand om at økt effektivisering nødvendigvis vil føre til en inntektsmessig jamnstilling for de etter hans beregninger 15 000 gjenværende norske primærmatproduserende fabrikkarbeiderne. (Hvis det er slik at de blir lønnsarbeidere vil de kanskje allikevel oppnå jamnstilling gjennom tariffestede lønner tilsvarende de for industriarbeidere.) For de øvrige 80 000—100 000 bøndene som må raderes vekk fra gård, grunn, livsform, slektsbånd, hardt arbeid med trang økonomi, vil kanskje Mørkveds forslag komme som et befriende pust fra et av hovedstadens kontorlokaler.

Mørkved forkaster muligheten for å oppnå inntektsmessig jamnstilling ved bruk av «overføringer» fordi disse overføringene vil innebære en økende byrde på det øvrige samfunn ved et stigende inntektsnivå. Mørkved har antagelig ikke spurt seg sjøl hva disse overføringene er, eller i hvilken jordbrukspolitisk og samfunnsmessig helhetssammenheng de må sees. Av Aaneslands innlegg i Sosialøkonomen 4/76 går det fram at 80 pst. av totalinntektene i jordbruket stammer fra inntekter gjennom prisene

på produktene. 20 pst. skulle således stamme fra overføringer over Statsbudsjettet. De prisbaserte inntektene fastlegges mer eller mindre gjennom en fastlegging av prisene i Jordbruksavtalen. Det offentlig har dermed direkte innflytelse på hvor stor del av bøndenes inntekter som skal tas ut gjennom

prisene på produktene, og hvor stor del som skal dekkes ved overføringer. Avveiningen mellom å ta ut inntektene på den ene eller den andre måten er en del av jordbrukspolitikken. Det skulle således være fullt mulig å ha et jordbruk som ikke trenger overføringer ved å ta ut hele inntekten gjennom prisene.

Uteblir omstillingene mellom næringene?

AV

TORMOD ANDREASSEN

I sitt tilsvaret til min kommentar i Sosialøkonomen nr. 8/76 skriver ekspedisjonssjef Schreiner i forrige nummer av bladet: «På grunn av konjunkturomslaget er det imidlertid klart at den økte utenlandske opplåning som har funnet sted, ikke har ført til øking av innenlandsk disponering utover tidligere anslag». Hva Schreiner her mener med «tidligere anslag» er jeg usikker på, men skal dette ha mening i debatten omkring omstillinger i næringslivet som følge av disponeringen av oljeinntektene, må det her siktes til anslag som ble gitt før St.meld. nr. 25 (1973—74) ble fremmet, altså før 15/2-74. Etterspørselsveksten har ifølge Nasjonalbudsjettet vært følgende:

Innenlandsk bruk av varer og tjenester.
Årlige volumvekstrater.

1973— 1974	1974— 1975	1975— 1976	1976—1977 Budsjett 1977
5,7	5,5	5,3	3,2

I langtidsprogrammet 1974—77 (St.meld. nr. 71 (1972—73)) ble det lagt opp til en gjennomsnittlig årlig volumvekst for perioden 1973—1977 på 4,4 prosent. I St.meld. nr. 25 ble det regnet med at innpassningen av oljeinntektene vil gi en samlet årlig vekst i bruken av varer og tjenester på 5,1 pst. for perioden 1972—80. Det ble da videre regnet med at oljeinntektene ville gi en jevn økende tilleggsetterspørsel. Tallene viser at den innenlandske etterspørselen på grunn av motkonjunkturtiltak *ikke* har blitt redusert som en følge av konjunkturtilbakeslaget (men etterspørselen er finansiert ved lån og ikke egen produksjon) og at etterspørselen faktisk har vært sterkere enn anslått både i Langtidsprogrammet (hvor det også var lagt inn noe oljeinntekter) og i St.meld. nr. 25(!). En internasjonal konjunkturtilbakegang vil som regel i første rekke ramme de konkurranseutsatte næringene. En høy innenlandsk etterspørsel kombinert med redusert etterspørsel fra utlandet skulle derfor etter min vurdering *forsterke* presset mot omstillinger fra konkurranseutsatte næringer til skjermede og ikke motsatt som Schreiner synes å mene. (Jeg kan nesten ikke tro Schreiner mener dette, men slik er det allfall fremstilt i hans kommentar). Når vi ikke har

fått omstillinger i 1975, er det mindre grunn til å vente det når verdensmarkedets priser og etterspørsel igjen stiger med mindre en har større etterslep (F.eks. kan det hende at høykonjunkturen i 1974 gav industrien en «økonomisk ryggrad» som bar utsatte bedrifter gjennom 1975 og ifølge arbeidsmarkedsstatistikken også gjennom 1976. Dessuten kan det jo også hende at myndighetene ikke greier eller vil dempe den innenlandske etterspørselen når etterspørselen igjen øker). I hovedsak var det økningen i arbeidsløsheten som førte til motkonjunkturtiltakene. En fikk likevel i 1975 arbeidsløshetsproblemer selv om den innenlandske etterspørselen var høy.

Den høye innenlandske etterspørselen ser altså ikke ut til å ha blitt rettet mot skjermede næringer som har krevd redusert sysselsetting i konkurranseutsatte næringer. Etterspørselen har isteden blitt rettet mot utenlandske varer. Dette er forøvrig en sentral antagelse i Normanns kritikk. Når en får en slik utvikling som denne, ligger etter min mening en vesentlig del av forklaringen i at de skjermede næringer blir prisovervåket og regulert slik at de ikke får tilpasse seg slik modellen forutsetter. Dessuten er det klart at også de konkurranseutsatte næringene ikke alltid aksepterer markedsprisene, men at de får hjelp av myndighetene (kfr. f.eks. G. Hernes artikkel i Norges Industri nr. 20/86). Schreiner skriver at det på grunn av konjunkturutviklingen i 1975 *ikke* var å vente særlig store omstillinger av den type som er skissert i oljemeldingen, men på Høstkonferansen 1975 sa Finansministeren at en stor del av omstillingene allerede hadde funnet sted.

Schreiner ber om en vurdering av industristatistikkenes tall i forhold til det inntrykk de kvartalsmessige arbeidskraftundersøkelser og arbeidsløshetsstatistikken gir. Dette er meget problemfylt fordi statistikken i noen grad benytter forskjellige sysselsettingsbegrep og næringsklassifisering. Miljøverndepartementet har laget en «Oversikt over og vurdering av sysselsettingsdata for fylkesplanleggingen» (juli 1976).

Best overensstemmelse bør det etter definisjoner og omfang være mellom den regionale sysselsettingsstatistikken og industristatistikken. Tabell 1 viser at dette også er tilfelle. Omfanget og definisjonen på sysselsatt tilsier at tallene i den regionale sysselsettingsstatistikken bør ligge høyest. Arbeidskraftundersøkelsen, som omfatter et utvalg på

Tabell 1. Sysselsettingsutviklingen 1974—76. 1000 personer.

	1974					1975					1976		
	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Gj.- snitt	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Gj.- snitt	1. kv.	2. kv.	3. kv.
I. Sysselsetting i bergv. og industri.													
1. Iflg. Industristatistikken	—	—	—	—	378,8	—	—	—	—	376,7	—	—	—
2. Iflg. Arbeidskraftund. ¹⁾	390	408	409	403	402	415	423	422	407	416	404	421	432
3. Iflg. Den regionale sysselset- tingsstat. ²⁾	388	387	387	387	387	392	393	387	389	390	393	393	392
II. Arbeidsløshet i alt (Arbeidsdir.) .	14,4	7,3	8,2	12,8	10,7	18,9	14,5	17,5	³⁾ 24,6	³⁾ 18,9	26,2	17,6	16,3
Herav ind., bergv., kraft. og bygg. og anl.	6,8	3,2	2,5	5,5	4,5	9,9	7,5	7,3 ³⁾	⁴⁾ 10,4	⁵⁾ 8,8	12,5	8,0	5,8

¹⁾ Arbeidskraftundersøkelsens (AKU) tall for sysselsetting er større enn den regionale sysselsettingsstatistikken først og fremst fordi AKU oppfanger forholdsvis flere deltidssysselsatte.

²⁾ P.g.a. endringer i utvalgsgørrelsen fra og med 1. kv. 1976 må en være varsom med sammenlikninger av tall før og etter endringen (jfr. SU 39/76).

³⁾ Ekskl. 8 300 permitterte i des. 1975, spesielt julen.

⁴⁾ Inkl. perm. blir tallet for industri m. v. for 3. kv. 13,1.

⁵⁾ Inkl. perm. 9,5.

10 000 personer, opererer med gjennomgående høyere sysselsettingstall for industri og bergverk enn den regionale sysselsettingsstatistikk. Den viktigste årsaken til dette er at Arbeidskraftundersøkelsen oppfanger flere deltidssysselsatte. Variasjonene fra kvartal til kvartal er betydelig større for Arbeidskraftundersøkelsen enn for den regionale sysselsettingsstatistikken.

Industristatistikken inneholder bare tall for hele året, men det er gjennomsnittstall slik at de er påvirket av såvel de gode konjunkturer ved inngangen til året som de dårlige ved utgangen av året. Den regionale sysselsettingsstatistikken antyder ingen sysselsettingsnedgang i 1975 utover Industristatistikens tall. Arbeidsmarkedsundersøkelsen opererer med et lavt tall for 4. kvartal, men svært høye tall for 2. og 3. kvartal. Nedgangen fra 3. til 4. kvartal synes urimelig stor, ikke minst på grunnlag av arbeidsløshetstallene. Jeg er derfor tilbøyelig til å legge mindre vekt på den kvartalsvise utviklingen som arbeidskraftundersøkelsen viser. Det synes klart at den regionale sysselsettingsstatistikk, arbeidsløshetstallene og tildels arbeidskraftundersøkelsen ikke understøtter Schreiners antagelse om et fall i industriusselsettingen gjennom 1975 som ikke allerede fremgår av industristatistikken.

Jeg kan ikke forstå hvilke tall som var grunnlag for finansministerens utsagn på sosialøkonomenes høstkonferanse i 1975 (arrangert i skiftet mellom 3. og 4. kvartal) om at en stor del av omstillingen allerede hadde funnet sted.

Det er riktig at Industriforbundet har gitt uttrykk for at mer av oljeinntektene bør bli eksportert, men jeg har overhodet ikke tatt standpunkt til dette i mine kommentarer. Forøvrig er det neppe riktig av Schreiner å hevde at Industriforbundets standpunkt bare er et resultat av en politisk vurdering. Industriforbundet har så vidt jeg kan se ført inn enda en dimensjon i beregningene som er

lite behandlet i St.meld. nr. 25: Den regionale industriutviklingen. Regionalisering av modellresultatene er forøvrig også ønsket av Modellutvalget til Planleggingsavdelingen. Jeg vil også tilføye at meldingen også mangler viktig omtale av andre sentrale (og ikke bare politiske) forhold som størrelsesstruktur (vil oljeinntektene radere bort småbedrifter?), eierstruktur (større statlig og utenlandsk deltakelse i norsk næringsliv) og konjunkturømfindlighet. Alle disse forholdene synes å være svært relevante for industrien selv.

Schreiner liker ikke at jeg bruker kritiske sitater for å gi inntrykk av uenighet om beregningene. Min hensikt var å få frem at beregningene har vært kritisert. Sitatene var kanskje uheldig valgt, men i sine to omfattende innlegg i Statsøkonomisk tidskrift for 1974 har Schreiner bare imøtegått V. Normann og Strømme Svendsens tilsvarende innvendinger, men Strømme Svendsen's kommentarer i Norsk Oljerevy, 1976 bygger i stor utstrekning på uttalelser som falt på Sosialøkonomenes Høstkonferanse 1975. Det er meget vanskelig å gi en faglig kritikk av en såpass komplisert sak som disse oljeinntektsberegningene. Kritikken må enten gå på modellen — om den beskriver virkeligheten godt nok — eller etterprøving av resultatene. Jeg har forsøkt å etterprøve noen resultater. Strømme Svendsen bygde sin kritikk bl.a. på Schreiners egne faglige utsagn om modellen («MODIS er en meget primitiv modell» — den skal tjene «et viktig pedagogisk formål»). For sikkerhets skyld: Jeg vil ikke underskrive alle innvendingene reist hverken av Strømme Svendsen eller Victor Normann.

Schreiner synes å være enig med meg om at omstillingene mellom næringene som Finansdepartementet regnet med, ikke fant sted i 1975 (og nå ser det ut til på grunnlag av sysselsettingsstatistikken og arbeidsløshetsstatistikken for årets tre første kvartaler at det ikke har funnet sted omstillinger i 1976 heller). Jeg kan ikke godta hans umiddelbare

forklaring på hvorfor Departementet «bommet» med anslagene. Det gjenstår å se om det bare er «hvilke år» omstillingene vil komme som Departementet har bommet på. Det er imidlertid av stor betydning for tiltroen til bruken av økonomiske modeller i planleggingsprosessen at avviket mellom modellen og

«virkeligheten» på dette punkt blir oppklart. Inntil dette blir gjort, stiller jeg meg fordi avviket er så stort selvfølgelig tvilende til om de nåværende modeller er særlig godt egnet til å belyse endringer i næringsstrukturen (på kort sikt) som følge av oljeinntektene.

BOKANMELDELSER

LARS KJØDE OG SVERRE MASEIDVÅG:

INDUSTRIUNDERET PÅ SUNNMØRE — EIT VERKELEG UNDER?

Det Norske Samlaget, Oslo 1975, 150 sider, kr. 26,—.

Boken er skrevet av to historikere og består av to for øvrig uavhengige og individuelt utformede artikler. Den første på 77 sider er skrevet av Kjode og behandler utviklingen i Ørsta kommune. Den annen på 59 sider er skrevet av Måseidvåg og omhandler Stranda kommune.

Ifølge bokens forord er formålet med boken å finne frem til de drivkrefter som har ført til det såkalte «industriunderet på Sunnmøre». Forfatterne understreker også innledningsvis at de er uenig på visse områder.

Det første spørsmål man forgjeves venter å finne behandlet i denne bok er «hva er et industriunder»? Forfatterne behandler ikke dette spørsmål. De legger trøstig i vei med å søke etter *drivkreftene bak underet* trolig med en udefinert, intuitiv forståelse av hva de egentlig skal søke etter drivkreftene til. Det her dreier seg om noe som åpenbart pretenterer å være et (populær?) vitenskapelig arbeide og da må man kunne si at dette er svakt.

Det annet spørsmål man likeledes forgjeves venter å finne behandlet — kfr. bokens undertittel — er «har det virkelig skjedd et industriunder på Sunnmøre?» Forfatterne synes å betrakte «industriunderet» som et faktum. Det forhold at de to forfatterne ikke stiller de to nevnte grunnleggende spørsmål betyr at boken i liten grad kan sies å behandle «industriunderet på Sunnmøre»!

En fruktbar undersøkelse av den industrielle vekst på Sunnmøre må vel ta utgangspunkt i en komparativ analyse av industriutviklingen i norske kommuner i en bestemt periode. Dermed vil man kunne se hvorvidt og i hvilken grad Sunnmøre-kommunene skiller seg ut fra utviklingen i landets øvrige herreds- og bykommuner i den betraktete periode. Dette bringer oss til bokens tredje fundamentale svakhet. Det komparative aspekt som man skulle tro måtte spille en sentral rolle ved behandlingen av foreliggende problemstilling er praktisk talt utelatt. De to forfatterne betrakter så å si bare data og forhold som angår den kommune vedkommende skriver om.

Jeg skal nå se på det som faktisk behandles i boken og tar artiklene hver for seg.

Kjode skriver om Ørsta kommune og det er klart at på 77 sider er det plass til mange interessante

historiske forhold. Redegjørelsen er forholdsvis sterkt detaljert og man kan praktisk talt følge den enkelte bedrift fra opprettelsen (f. eks. ved århundreskiftet) og frem til i dag. Kjode synes å være noe marxistisk orientert og det fører vel til at «klassekamp-skylappene» forhindrer ham i å se visse motsetningsforhold som de virkelig var. I mellomkrigstiden innarbeidet sunnmørsk møbelindustri seg på Østlandet ved hjelp av lavere priser. De lavere priser skyldes lavere lønninger på Sunnmøre. Industriarbeiderne på Sunnmøre hadde imidlertid bedre avlønning enn i primærnæringene. Årsaken til at arbeiderne i møbelindustrien på Sunnmøre ikke ville organisere seg i LO var vel derfor ganske enkelt at det vil bety høyere lønn på Sunnmøre, som industrien der ikke kunne ha betalt. Det synes ikke urimelig å anta at møbelarbeiderne på Sunnmøre skjønnte dette. Man sto vel her overfor en konflikt (antagonisme) mellom «proletarer på landet» og «proletarer i byene» som ikke — så vidt jeg vet — er forenlig med den marxistiske kokebok. Kjode finner derfor ingen god forklaring på Sunnmørearbeidernes manglende tilslutning til LO.

Kjode lanserer uttrykket «sunnørsk Nord-Norge-imperialisme». Hvorvidt han her mener å være morsom vet jeg ikke. Man kunne jo like gjerne tale om «sunnørsk møbel-imperialisme i Oslo» i mellomkrigstiden! Denne forfatter synes forøvrig å mangle kunnskaper i økonomisk teori.

Kjode søker ikke å forklare årsakene til den første industrialiseringsfase (1910—1920). Derimot forklarer han veksten i 30-årene som en følge av store ungdomskull, arbeidsløshet og mangel på muligheter i primærnæringene. «I denne situasjonen satser mange på industri» hevder forfatteren. Kjode synes altså å mene at i krisetider vokser industrien *automatisk* frem på Sunnmøre (kfr. side 85—86).

Måseidvåg behandler Stranda kommune. Denne forfatter har satt seg inn i økonomisk lokaliseringsteori, hvilket ikke er så dumt når man betrakter den foreliggende problemstilling. Han gjennomgår således systematisk ni lokaliseringsfaktorer, råstoff-, markeds-, energi-, arbeidskrafts-, kapital- og kommunikasjonsorientert lokalisering, samt offentlig tilretteleggelse og styring og ikke minst menneskelige faktorer og naboeffekten.

Gitt at Måseidvåg foretar en partiell beskrivelse av forholdene i en kommune, må man kunne si at hans artikkel er meget god. Hovedkonklusjonen virker også rimelig. Det synes vanskelig å komme bort fra at det private initiativ — ved etablering av P.I. Langlo's kurvmakerverksted i 1908 — har hatt stor

betydning for den etterfølgende utvikling. Det er selvfølgelig en forklaring som ikke passer inn i et marxistisk skjema. Jeg tror egentlig at Måseidvåg ville være best tjent med et særtrykk av sin artikkel.

Stein Østre.

PER KÅGESON:

SLØSERIETS POLITISKE ØKONOMI.

Pax Forlag, Oslo 1975, 114 sider.

Bokas utgangspunkt virker meget interessant, men er kanskje noe ambisiøst. Kågeson mener at debatten om framtidens forbruk av energi og råvarer i for stor grad domineres av naive dommedagsprofeter. Noen av disse er sakkyndige innenfor begrensede deler av det enorme debattområdet, men mangler vanligvis forståelse for de samfunnsmessige følgene av sitt budskap. F.eks. kjernekraftsspørsmålet behandles ofte partielt, med diskusjon om fordeler og ulemper ved selve energiproduksjonen i kjernekraftverket. Det stilles ikke spørsmål av mer fundamental art som hvordan vi ønsker samfunnet vårt utformet, hvor mye energi vi trenger og på hvilken måte denne energien kan framskaffes? Kågeson mener at de fleste som skriver om energi og råvarerforsyningen, konsentrerer seg om å *beskrive* alle de negative konsekvenser av vårt forbrukssamfunn. Få stopper opp ved *årsakene* til sløseriet, og for lite omtanke er viet fordelingen og innholdet i utbyttet. Nå er det ikke Kågesons mening å gi svar på alle disse spørsmålene. Forfatterens intensjon er bare å øke forståelsen for den politiske økonomien, dvs. det samfunnsmessige grunnlag for den nåværende tilgang på varer og tjenester.

Det var dette utgangspunktet som vekket anmeldernes interesse for boka. I flere seriøse arbeider blir det f.eks. hevdet at verden ikke vil gå under av mangel på wolfram, tinn eller krom. De *fysiske* betingelser for fortsatt liv på jorda er til stede. Det er imidlertid atskillig større pessimisme mht. de *institusjonelle* forhold. De institusjonelle bindingene kan være like begrensende som de fysiske, med det resultat at vi ikke kan utnytte de muligheter som finnes. Vi hadde altså håpet å få større innsikt i disse institusjonelle relasjonene, den politiske økonomien. Det kan like gjerne sies med en gang: Vi ble skuffet. Boka kan nok øke forståelsen for de som bare vil ha en smakebit av «sløseriets politiske økonomi». Analysen er imidlertid ikke *grundig* nok til at vi finner å kunne anbefale den for dem som fra før av har litt innsikt i politisk økonomi.

43 sider går stort sett med til en *beskrivelse* av energi og råvaresituasjonen (Kågeson skriver om råvarer, men behandler bare metaller). Han ser på hvor energikildene og råvarene finnes, og hvor forbruket er konsentrert. En slik beskrivelse har mange andre gitt før, og Kågeson bringer lite nytt, bortsett fra noen spredte betraktninger om eierforholdet til ressursene. De forsøk på analyse som gjøres, virker noe overflatiske. Han setter f.eks. likhetstegn mellom den amerikanske *avhengigheten* av råvarer

og den amerikanske nettoimporten av disse. Han kommer overhodet ikke inn på f.eks. substitusjonsmuligheter i produksjon og konsum.

Andre del av boka begynner med en diskusjon av nasjonalproduktet som velferdsmål. Denne diskusjonen er noe uryddig, men peker i og for seg fornuftig nok på det velkjente forhold at nasjonalproduktet ikke sier noe om inntektsfordelingen i et land. Kågeson angriper også «den småborgerlige nullvekstfilosofien hvis tilhengere vanligvis tilhører en samfunnsklasse som tidligere har nydt godt av produksjonssystemet, men som nå i stadig større grad rammes av miljødeleggelsen». Han går imidlertid lite inn på de konflikter som da kan oppstå. Hvilken makt har disse «småborgerlige gruppene»? Hvis de har makt til å bestemme i et samfunn, så kan det være at de vil spare *for mye* natur i forhold til det som er arbeiderklassens interesser! Vi savner en samlet vurdering av hvilke verdier Kågeson legger til grunn for det fremtidige samfunn og hvilke mekanismer for konfliktløsning han anbefaler. Et sosialistisk samfunn som han peker mot, har ingen automatikk i seg til en mindre ressursødende økonomi. Kågeson hevder at vi i dagens planlegging tar for lite hensyn til en voksende usikkerhet som følger med økende forstyrrelser av økologiske balanser. Vi har imidlertid en følelse av at Kågesons syn på miljøvern ikke bare springer ut av usikkerhetsbetraktninger.

Kågesons hovedteori går ut på at sosialdemokratene og kapitalistene sammen må ta ansvaret for den sløskaktige veksten. Sosialdemokratenes hovedmålsetting er å holde full sysselsetting, samme hva slags varer som produseres. De er derfor villige til å samarbeide med kapitalistene. Sosialdemokratene bruker Keynske prinsipper for å stimulere etterspørselen, mens kapitalistene bruker reklame. Sammen lurer de folk til å kjøpe varer de egentlig ikke trenger. Dette er vel en *noe enkel* forklaring på verdens elendighet. Vi får sporadiske innslag om økonomiske drivkrefter, men disse vurderes ikke mot styringsmulighetene innen vårt økonomiske system. Er det gitt at konjunkturpolitikken er miljøfiendtlig? Motkonjunkturpolitikken i Norge i 1975/76 gikk blant annet ut på å stimulere bygging av rensestyr ved å tilby rimelige kreditter. Det offentlige konsum til bruk i konjunkturpolitikken kunne muligens brukes enda mer miljøvennlig enn i dag, hvis det var politisk grobunn for en slik prioritering. På side 77 bruker Kågeson en halv side på å vise hvor lett det er å skape full sysselsetting med sosialt nyttig produksjon i en planøkonomi. Fasitsvaret på verdens problemer er, ifølge Kågeson, en sterkere planlegging med sentral prisfastsettelse, produktkontroll, redusert handel etc., hvor sentrale beslutninger skal tas av folkets valgte representanter.

Kågesons noe lettvinde analyser slår også igjen-
nom når han behandler emnet demografi. På side 80 skriver han: «Kravene om befolkningskontroll er ofte bygget på den oppfatning at fattigdommen vil forsvinne ved at det blir færre munn å mette. De som hevder dette, de såkalte nymalthusianere, ser helt bort fra både historiske erfaringer og *demografiske fakta*. Historiske sammenligninger viser

snarere at fødselstallet først synker når den sosiale nød minker». Vi tror nok at demografer ville tatt noen flere reservasjoner og ikke omtalt den «demografiske overgang» (transisjon) som noen almen-gyldig lov en kunne basere ressurspolitikken på.

Når en skal vurdere Kågesons bok, kan en ikke stille like strenge krav som til pensumbøker ved det sosialøkonomiske embetsstudiet. Boka er ment som en *populær* framstilling. Men popularisering er vanskelig, særlig med slike ambisiøse opplegg som det Kågeson velger. Det blir til at han farer over for mange grunnleggende problemstillinger, og analysene blir derfor gjerne noe overflatiske og lettvin-te. Det hele munner ut i en rekke påstander, som f.eks. på side 69 hvor han hevder at mellom 1947 og 1970 gikk ca. en tredjedel av økningen i energiproduksjo-nen i det svenske samfunnet til standardøkning (in-klusive luksus), mens resten gikk med til «å bygge opp om strukturendringene». Betyr dette at vi kun-ne fått realisert dagens materielle standard med en

reduksjon av energiforbruket med 2/3? Etter en nærmere studie av kildehenvisningene bak denne på-standen, finner vi en heller tilfeldig oppdeling i hva som karakteriseres som strukturendringer og hva som er standardøkning. Det gjøres videre ikke noe forsøk på å si noe om samspillet i økonomien for å vurdere om strukturendringene er en nødvendig forutsetning for nivåhevingen.

Det er rart at Kågeson under et emne som poli-tisk økonomi går så lite inn på samspillet mellom de økonomiske krefter og den teknologiske utvikling, og hvilke konsekvenser dette samspillet får for vårt sosiale system. En slik angrepsvinkel er benyttet i en rekke populære og gode bøker, f.eks. i «The Po-verty of Power» av B. Commoner, «Small is Beauti-ful» av E.F. Schumacher og «Hvor tett et samfunn» av N. Christie.

Arild Hervik og Jan Fredrik Qvigstad

FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET

Byråsjef

TIL ØKONOMIAVDELINGEN,
INNTEKTSKONTORET.

Arbeidsområdet vil omfatte finanspolitiske spørsmål i tilknytning til den alminnelige økonomiske politikk, beregninger vedrørende statsbudsjettets inntektsside, kommuners og sosiale trygders stilling i samfunnsøkonomien, samt departementets arbeid med pris-, kost-nads- og inntektsspørsmål.

Søkerne må ha sosialøkonomisk embetseksamen.

Nærmere opplysninger ved ekspedisjonssjef Øien i tlf. 11 98 10.

Lønnstrinn 26.

Søknader innen 28. januar til

FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET,

Administrasjonskontoret,

Postboks 8008,

Dep., Oslo 1.

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning er en statlig institusjon som har til oppgave å fremme forskning omkring markeds- og distribusjonssystemene. Forskningen ved Fondet er delt inn i følgende tre programområder: innenlandske distribusjonssystemer, forbrukeren i markedssystemet og ekstern handel.

Forskerstillinger

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning skal utvide forskerstaben og søker etter en ny forsker på hvert av de tre programområder.

1. INNENLANDSKE DISTRIBUSJONSSYSTEMER

Søkere må ha sosialøkonomisk embetseksamen eller annen samfunnsvitenskapelig utdanning på tilsvarende nivå. De bør ha interesse for problemstillinger vedrørende innenlandske distribusjonssystemers struktur og virkemåte.

Nærmere opplysninger ved
Geir Gripsrud (tlf. 02/42 68 90)

2. FORBRUKEREN I MARKEDSSYSTEMET

Søkere må ha økonomisk, sosiologisk eller annen samfunnsvitenskapelig utdanning (embetseksamen, magistergrad el. tilsv.). Det vil bli lagt vekt på tverrfaglig orientering og interesse for problemstillinger vedrørende forbrukernes situasjon og atferd. Nærmere opplysninger ved Sigmund Grønmo (02/42 68 90)

3. EKSTERN HANDEL

Søkere bør ha sosialøkonomisk embetseksamen eller tilsvarende utdannelse fra universitet/høyskole og ha interesse for problemstillinger vedrørende Norges eksterne handel. Nærmere opplysninger ved Per Olaf Lia (tlf. 02/42 68 90) eller ved Tore Lorentzen (tlf. 05/25 65 00).

Det bør fremgå av søknaden hvilke stillinger som søkes. Stillingene lønnes i lønnstrinn 20—24 i statens lønnsregulativ. Søkere uten forskerkompetanse (nyutdannede) kan eventuelt engasjeres i rekrutteringsstillinger i lønnstrinn 17—18.

Søknader vedlagt vitnemål, attestkopier og skriftlige arbeider må være Fondet i hende innen 5. februar.

**FONDET FOR MARKEDS- OG
DISTRIBUSJONSFORSKNING**

Postadresse: Postboks 841, Sentrum, Oslo 1.

Kontoradr. Karl Johansgt. 4, Oslo 1.

Telefon 02/42 68 90

Botswana er et av Norges hovedsamarbeidsland i Afrika. Landet er på størrelse med Frankrike, og har ca. 750 000 innbyggere. Landet har betydelige forekomster av diamanter, kopper og nikkel, men fedrift er i dag viktigste næringsvei.

Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD) søker nå

Økonom til Botswana

Stillingen er plassert i planleggingsavdelingen i det botswanske finansministerium.

Arbeidsoppgaver: Fremskaffelse av makroøkonomiske data som skal tjene som grunnlagsinformasjon ved utarbeidelse av nasjonale utviklingsplaner samt deltagelse i evaluering av løpende økonomiske programmer.

Kvalifikasjoner: Søkere må ha sosial- eller siviløkonomisk utdannelse og adekvat praksis. Det kreves kjennskap til nasjonalregnskaper og kunnskap om metoder for makroøkonomisk arbeid. Kjennskap til EDB vil bli ansett som en fordel.

Tiltredelse: Snarest

Kontraktstid: 2 år

Stasjonering: Gaborone

Søknadsfrist: 15. februar 1977

Søknadsskjema og nærmere opplysninger fåes ved henvendelse til
PERSONELLKONTORET,

DIREKTORATET FOR UTVIKLINGSHJELP (NORAD)

Fridtjof Nansens vei 14,
Postboks 8142, Oslo — Dep. Oslo 1.
Telefon (02) 46 18 00, linje 255/184.